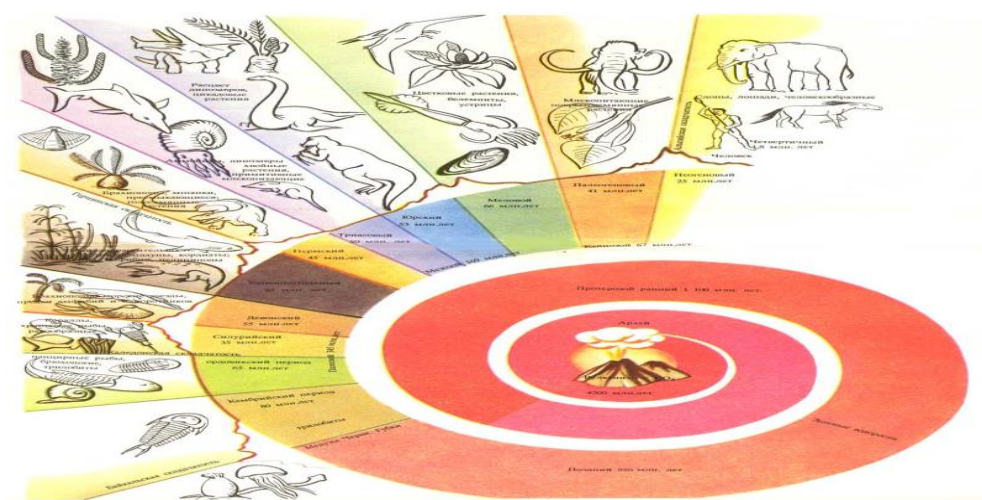

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

TARIX FAKULTETI

Tarixshunoslik va manbashunoslik kafedrası

MUZEYSHUNOSLIK fanidan MA'RUZA MATNI

YAKUBOV AKMAL SAYDIRASULOVICH

Samarqand - 2013 y

1-Mavzu: Muzeyshunoslik faniga kirish

REJA:

1. Kirish
2. Muzeyshunoslikning predmeti
3. Muzeyshunoslikning asosiy tushunchalari
4. Muzeyshunoslikning metodlari
5. Xulosa

Muzey ishi- jamoatchilik faoliyatining fan, tarbiya va madaniyati bilan alokada bulib turadigan uziga xos bir kismi sifatida jamiyat tarakkiyotining umumiy tendentsiyalardan chetta kolmagan.

Insonning xar tomonlama rivojlantirish ishida muxim axamiyatga ega bulgan muzey ishi darajasini ustirishda tuplagan tajribani nazariy tushunmasdan, xarakteristikasini, koidalarni urganmasdan turib erishib bulmaydi.

Muzey ishini muammolarini umumlashtiruvchi, muzey amaliyotida foydalanadigan va maxsus adabiyotlarda uz aksini topgan bilimlar majmuasi – muzeologiya yoki muzeyshunoslik deyiladi. Bu termin XIX asrning ikkinchi yarmida paydo bulganligi karamasdan juda kuplab jaxon kishilarga urnashib kolgan. Ilgari mavjud bulgan «Muzeografiya» termini muzeylarga tegishli bulgan barcha asarlarga XX – asrning urtalarida boshlab esa muzeylar tavsifiga nisbatan ishlatila boshlagan.

Muzeyshunoslikning nazariy sistemasi tushuncha va metodlari XVI- asrdan boshlab shakllana boshlagan. Lekin fan sifatida sungi un yilliklarda shakllandi.

Muzeyshunoslik – ijtimoiy axborotni saklash vositasiga anglash va etkazish jaraynini urganuvchi ijtimoiy fandir.

Xar kanday fan tadvikot ob`ekti va predmetiga ega buladi. Tuli fanlarning tadvikot ob`ektlari bir-biriga uxshash bulishi yoki butunlay mos tushushi xam mumkin. Muzeyshunoslikning ob`ekti- bu muzey ijtimoiy xodisa sifatidagi muzey ishidir. Lekin bu ob`ekt tarix, xususan madaniyat tarixini san`atshunoslik, sotsiologiya va boshka fanlar tomonidan urganilishi mumkin va ma`lum ma`noda urganilmokda.

Tadvikot ob`ektidan fark kilib konuniyatlarining ma`lum doirasi xisoblangan tadvikot predmeti doimo uziga xos bulishi kerak.

Agar tadvikot ob`ektga nisbatan oddiy va fanga material tanlash boskichidayok ma`lum buladigan bulsa, fanning predmeti xech kachon tayyor xolda berilmaydi. U topilish va tuplanishi lozim.

Tadvikot predmetini xisobga olish – fanning eng muxim nazariy vazifalardan biri bulishi bilan birga, uning tarakkiyotning asosiy kursatkichi xisoblanadi. U metofologik fani bilan boglik va maxsus tadvikotlar natijasi xisoblanadi. Muzeyshunoslikning predmeti ijtimoiy axborot, olish va bilimlarni etkazish an`ana va extirolarni muzey predmetlari vositasida tuplash va saklash jarayoniga, muzey va muzey ishining vujudga kelishi, rivojlanishi va ijtimoiy faoliyati jarayoniga boglik bulgan ob`ektiv konuniyatlar doirasidir.

Muzeyshunoslik predmeti tushunchasini yukorida berilgan ta`rifini tushunish uchun «Muzey pedmeti», «Muzey», «Muzey ishi» kabi tushunchalirini

taxlil qilish lozim buladi.

Xozirgi kunda muzey predmeti inson faoliyati va tabiat xayotining bevosita natijasi bulishi asil yodgorlik sifatida kurib chikiladi. Mzuey predmetlarining buyumli va tasviriy axborot tashuvchiligi bilan muzeyning jamitda vujudga keladigan boshka xujjatli institutlardan fark qilishi aloxida ta`kidlab utiladi.

Inson tomonidan yaratilgan predmetlar ilgor tajribani tuplaganliklari, axborotni tuplaganligi va etkazganligi uchun xam «Tarixiy xotira» funktsiyasini bajaradilar.

Muzey predmetlari nafakat bilmning birinchi manbai balki madaniy tarixiy kadriyatlar xamdir.

Muzey predmetida insonning borlikka aloxida munosabati muzey extiyoji, muzey predmetlarini saklash extiyoji shaklida uz aksini tanishini aloxida ta`kidlab utish lozim.

Muzey predmeti – bu muzey tuplamiga kiritilgan va uzok saklashiga kodir bulgan, real borlikdan olingan muzey axamiyatidagi predmetidir.

Muzey predmetining kimmatliligi muzey shunoslik va ilmiy – soxaviy tadkikotlar jarayonida aniklanadi.

Muzey predmeti muzey faoliyatining, uning ijtimoiy funktsiyalarini amalga oshirishning asosi xisoblanadi.

«Muzey», «muzey ishi» kabi tushunchalar xam muxim axamiyatga ega buladi.

Muzeyshunoslik uz tarakkiyotining barcha boskichlarida muzey fenomenini, uning jamiyatidagi urnini tushunib etishga xarakat kilib kelgan

«Muzey», («muzey ishi») (kabi) ta`riflarni tushunish uchun bu muassasini kelib chikishini aniklash juda muximdir. Bu borada uning kelib chikish sabablarini urganish lozim.

Keng tarkalgan karashlardan biri shartli ravishda «filologik» deb ataladi va unga kura muzeylarning paydo bulishi aytik davrdagi ilxom parilari – muzalarning exromlari muzeumlarga taklidan kelib chikkan deyiladi. Lekin bu xolatda muzeylarning kelib chikishi muammosi umuman xal bulmaydi, chunki aytik muzeumlarning vujudga kelishi sabablari noanik koladi.

SHu bilan birga tarixiy amaliyotning guvoxlik berilishicha muzey muassasalari xar xil terminlar bilan xam atalishi mumkin. Masalan, V`etnam muzeylari «bao ta» - «yodgorliklar saklanadigan joy» - terminni bilan ataladi. Demak termini uzicha xar xil mumkin bulish mumkin ekan va aynan V`etnam varianti muzeyning asl moxiyatini ochib beradi.

Muzeylarning vujudga kelishini tarixiy va etnografik materiallar ta`kilaganidek insoniyat tarakkiyotining insoniyat tarakkiyotining ilk boskichlardayok, balkim ibtidoiy jamiyatdayok mavjud bulgan ijtimoiy muzey etiyoji bilan `oglash lozim «Muzey munosabatlari» ishi eng ilk ob`ektlari nimadan iborat bulganligini aniklashda uni «Moddiy boyliklarini tulash» bilan boglab kuymasligimiz kerak. Kuprok buyumlashtirilgan xotira, insonning ijtimoiy guruxda tutgan urnini tasdiklovchi isbot sifatidagi predmetlar saklanib kolgan.

Kadimgi, birinchi navbatda shark tsivilizatsiyasi Misrdagi «Xayot uylari» shumerliklarning ura kolleksiylari kabi muzey tipidagi kolleksiylar

rivojlanishiga guvox bulgan.

Urta asrlarda predmetlarni tuplash bilan xristian cherkovi keng kulamda (foydalana) shugullana boshladi va ulardan diniy afsonalarni xakligini iisbotalashda foydalandi .

Uygonish davrida muzeylarga ulkan bilim manbai sifatida juda katta e`tibor berila boshlandi. Keyinrok muzey ajdodlar tuplangan tajribani saklovchi va kelajak avlodlarga etkazuvchi muxim muassasa sifatida tan olina boshlandi.

Fan va muzey amaliyoti soxasidagi keskin uzgarishlar kapitalizm davrida muzeyning ijtimoiy funktsiyalarini yanada boyishiga olib keldi.

SHunday kilib muzey jamiyatning real dunyoning predmetlarinii tarixiy xotira, ijtimoiy axborotning xujjatli vositalari, estetik predmetlar shaklida saklash extiyojini kondiruvchi maxsus muassasa xisoblandi.

Muzeyning asosiy belgisi – ilmiy asosda tashkil etilgan va xisobga olish lozim bulgan muzey predmetlarini tuplash, saklash, konservatsiyalash, muzeyshunoslik va soxaviy fanlarning ilmiy metodlari bazasida tadmik kilish va ilmiy, ta`limiy-tarbiyaviy maksadlarda foydalanishlardan iborat. Umumlashgan formada muzeyning zamonaviy tushunchasini kuydagicha ta`riflash mumkin.

Muzey – bu madaniy-tarixiy, tabiy-ilmiy kadriyatlarini aniklash, muzey predmetlari vositasida axborotni tuplash va tarkatish uchun muljallangan tarixiy belgilangan, kupkirrali ijtimoiy axborot muassasadir.

Ma`lum tarxiy sharoitda muzeylar faoliyati ijtimoiy faoliyatning aloxida katlami sifatida – muzey ishining mavjud bulishi bilan belgilanadi. Uning tarkibiga muzeylarning amaliy faoliyati va yodgorliklarni asrash, muzeylar tizimi, muzey siyosati va konunchiligi, kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimi, soxaviy ilmiy, ilmmiy – metodik va ukuv markazlari, maxsus davrlashtirish va nixoyat maxsus ilmiy fan muzeyshunoslik fani kiradi.

Ilmiy fanning eng asosiy belgilardan biri metod bulib, bunda bilish uslubi, borlikni ma`lum bir tomanlarini tadmik kilish jarayonida foydalaniladigan usullar tizimini tushinamiz.

Xar bir ilmiy fan tadmikot ob`ekti va predmetdan kelib chikib uzining metodini shakllantiradi. Zaonaviy boskichda turli fanlarning metodlari shunchalik bir-biriga kirishib ketgan-ki ularni ajratib olishda kuplab kiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Masaln arxeologiyaga tuxtaladigan bulsak u nafakat tarix va manbashunoslikka oid metodlardan balki ximiya, fizika va botanikaga xos bulgan metodlardan xam tobora keng foydalanmokda.

Muzeyshunoslik tadmikot metodlarining xilma-xilligi bilan xarakterlanadi, ularning ayrimlari boshka fanlarning metodlari bilan kisman yoki tulikligicha mos tushadi. Bu tushunarli xos chunki muzeyshunoslik kuplab ijtimoiy va tabiy fanlar bilan yakindan alakada buladi.

Muzeyshunoslik metodlari uchun kuydagilar xarakterlidir:

1. Muzey predmetlarini tadmik kilishda ijtimoiy va tabiy fanlarning turli xil shakllaridan foydalanish. Maxsus va yordamchi tarixiy fanlar, san`atshunoslik, adabiyotshunoslikning metodlaridan keng foydaniladi.
2. Bir kator tabiy va ijtimoiy fanlardan mavjud bulgan dala tadmikot metodlardan foydalanish.

3. Bevosita jamiyat xayotini kuzatish metodlardan foydalanish.

4. Kurgazma soxasidagi tadjikotlar, muzey predmetlarini restovratsiya va konservatsiya kilish ishida eksperemintal metodlaridan foydalanilishi.

YUkorida belgilab tadjikot uslublari tizimi birgalikda muzeyshunoslikning boshka ilmiy foydalardan farklovchi, shu bilan birga kuplab boshka alokasini kursatib beruvchi metodini tashkil etadi. Ilmiy fanning rivojlanishi fan tilining shakllanilishi bilan boglik. Fan tili – bu fan tomonidan foydalaniladigan va bilish natijalari uz aksini topgan tushuncha va terminlar sistemasidir.

Muzeyshunoslik boshka ilmiy fanlar kabi bilimlar sistemasidan iborat va ma`lum bir jamiyat tuzilmalarga ega.

Muzeyshunoslik tarixiy, nazariy va amaliy elementlarni kamrab oladi:

A. Muzeyshunoslikning tarixi va tarixiy manbashunosligi

B. Nazariya

V. Muzey manbashunosligi

G. Amaliy muzeyshunoslik

Muzeyshunoslik tizimiga kiruvchi barcha kismalar bir-biri bilan yakindosh alokada va uzaro boglik buladi. Amaliy muzeyning bir tomondan tajribasi tarixiy taxlil kilishga tayansa, ikkinchi tomondan – nazariy asoslarining ishlab chikarishga tayanadi.

Muzeyshunoslikning kuyidagi ijtimoiy funktsiyalari mavjud.

Birinchidan muzeylar tabiat va jamiyat tarakiyyotining xodisa, jarayon, konuniyatlari ilmiy xujjatlashtirish uchun muljallangan – ilmiy xujjatlashtirish funktsiyasi.

Ikkinchidan ular milliy va jaxon madaniyati manfaatlari yulida madaniy tarxiy yodgorliklarini asrash vazifasini bajarishga chakirilgan

Uchinchidan muzeylar ilmiy tadjikotlarning uziga xos markkazalari xisoblanadi, tadjikotchilik funktsiyasi; nixoyat jamiyat muzeylar oldiga xar tamonlama kamol topgan yangi zamon kishisiki tarbiyalash vazifasini kuyadi, ta`lim-tarbiyaviy funktsiya.

Muzeylar doimiy ravishda uz tuplamlarini boyitib borishlari va ularning strukturalarini takomillashtirib borishlari lozim.

Respublikamiz muzey tizimi kuydagi muzeylardan tashkil topgan:

1. Tarixiy muzeylar – tarixiy fanlar tizimi bazasidagi muzeylar (arxiologiya, etnografiya, xarbiy-tarixiy, maorif tarixi)

2. Badiy muzeylar san`at va san`atshunoslik tarixiga oid muzeylar

3. Tabiy –tarixiy muzeylar uz faoliyatida tabiy fanlarga tayanadigan muzeylar.

4. Texnik muzeylar

5. Adabiyot muzeylari

6. Kompleks muzeylar – bunday muzeylarga bir necha sohalarni birlashtirgan muzeylar, masalan Ulkashunoslik muzeylari misol bula oladi.

Muzeylarni profil guruxli klassifikatsiyasida tashkari ularning asosiy ijtimoiy vazifasiga karab ishlarga xam bulinadi. Muzeylarning uchta tipini ajratib kursatish mumkin: Ilmiy-tadjikot ommabop; Tadjikot-akademik; Ukuv muzeylari. Ukuv muzeylari odatda turli xil ukuv muassasalari koshida tashkil etiladi.

Muzeyshunoslikning predmeti, metodi va strukturasini tushinish bilan birga uning fanlar tizimida tutgan urni, boshqa fanlar bilan alokadorligini aniqlash mumkin. Muzeyshunoslikning fanlar tizimidagi urnini ayniksa uni tabiiy, texnik va ijtimoiy fanlardankaysi birigategishli ekanligini aniqlashda biz bir kator kiyinchiliklarga duch kelamiz. Chunki muzeyshunoslikning predmetlaridan ayrimlari xam tabiatning va xam jamiyatning rivojlanishiga tegishli bulgan ob'ektlar bilan boglik. Albatta xizirgi zamonda xam tabiiy, xam ijtimoiy fanlar chegarasida turadigan soxalar kuplab topiladi. Muzeyshunoslikning hamshunday fanlar katoriga kushish xam mumkin, lekin uning muzey predmetlari orkali bilimlarni anglash va jamiyatga uzatilishi xisobga olsak bu uni ijtimoiy fanlar katoriga kushimchaasos buladi. Muzeyshunoslik juda kuplab boshqa fanlar bilan alokada buladi. Birinchi navbatda muzeyshunoslik urganuvchi ob'ektlari bir-biriga mos keladigan fanlar bilan alokada buladi. Bunday fanlar sirasiga tarix, arxeologiya, arxivshunoslik, manbaashunoslik, kushizmatika kabilar kiradi. SHuningdek pedagogika, psixologiya, axborot nazariyasi, dokumentalistika va boshqa fanlar bilan xam uzviy alokada buladi.

Tarixiy muzeyshunoslik va tarixiy fanlar urtasida metodologik asosning birligi urganish ob'ekti va uslublarining bir kancha umumiyligi tarixiy muzeyshunoslik va tarixiy fanlarning uzviy boglikligini asoslaydi. Muzeyshunoslik boshqa fanlar bilan xar tomonlama alokada buladi.

Muzey ishining zamonaviy amaliyotini urganish muzeylarining fan va madaniyat tizimidagi rolini, xalkini ma'naviy tarbiyalashdagi rolini kundan kunga usib boayotganligidan dalolat beradi. Bu birinchi navbatda aloxida tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bulgan tarixiy profildagi muzeylarga ma'kuldir.

Tarixiy muzeylar faoliyatining mazmuni jamiyat rivojlanishi bilan uzviy boglikdir.

Evropada zamonaviy muzeylar XVI-XVII asrlarda vujulga kela boshlagan. Bu kapitalistik ishlab chikarishning boshlangich davri fan, san'at, adabiyot, texnika va xunarmandchilik keng gullab-yashnashi bilan xarakterlanadi. Buyuk geografik kashfiyotlar, dunyo buylab sayoxatlar.

Kopernikning er shar shaklida ekanligi tugrisidagi fikrini isbotladi. Fan texnologiya ta'siridan kutildi. Kitob bosish vositasida bilimlar tez tarkala boshladi. Mana shunday ulkan ruxiy parvoz davrida Evropeening turli joylarida ishlab chikarish, ilmiy va boshqa ijtimoiy extiyojlar munosabati bilan turli xil kolleksiyalar vujudga kela boshladi. Tarixiy va madaniy kiymatga ega bulgan buyumlar: aslaxaxonalar xuzurida xarbiy ulkalar kolleksiyalarini tuplash keng yoyila boshladi.

Ilmiy tadjikotlar kuprok muzeylar bazasida utkazila boshladi va bu maxsus adabiyotlarda uz aksini topdi.

Tarixiy muzeylar rivojlanishidagi yana bir muxim kadam Evropada burjua munosabatlari xali progressivrol' uynagan XVIII asrning ikkinchi yarmida tashlandi. Bu davrda muzeylar faoliyati ilmiy xarakter kasb eta boshladi. Muzey kolleksiyalari ilmiy tadjikotlar va tarixiy falarning rivojlanishiga yangi turtki berdiki bu uz navbatida muzeylar axamiyatining oshib borishiga olib keldi. Muzeylarga texnik tajriba xazinasini . ilmiy kadriyatlar va madaniy tarixiy meros

xazinasini sifatida karala boshlandi. XIX asrga kadar nafakatantik davr balki ilk urtaasrlar tarixini urganish muzeylar bilan bog'liq edi, chunki aynan ushu erlarda zaruriy manbaalarning asosiy qismi mavjud edi. Keng tarixiy profildagi muzeylarning tashkil topishi burjuaziyaning iqtisodiy va siyosiy mustaxkamlanish davriga tug'ri keladi. Muzey fikrining rivojlanishida burjua milliy ongining shakllanishi xalq kiluvchi axamiyatga ega buldi. Kuplab Evropa xalklarining milliy mustakillik, milliy uzligining saklash va tan oldirish uchun kurashi bu xalklar tarixini saklovchi va namoyish kiluvchi muzeylarga bulgan ijtimoiy ehtiyojni vujudga keltirdi. Masalan: Venger milliy muzeyi, Venger tilini tiklash va venger tarixiy an'analarini saklab kolish uchun kurash ta'sirida vujudgakeldi. Mana shu goyalar asosida, Evropada yirik milliy muzeylar asos solindi va ular uchun menimental binolar kurildi. Bunga 1802 yilda Budapeshtdagi, Venger milliy muzeyi 1818 yilda Pragadagi milliy muzeyi 1828 yilda Berlindagi eski muzey kurilishi misol bula oladi.

XIX asrning birinchi un yilliklariga kadar emis xalkining kupchilik qismi tarixiy va madaniy kadriyatlarni saklovchi muzeylarga kirish imkoniyatidan maxrum edilar. Nakomongakarshi kurashdagi muvaffakiyatlar nemis burjuaziyasida tarixiy utmishga bulgan kizikishni kuchaytirib yubordi. SHundan keyin Germaniyada xam keng xalq ommasi uchun muljallangan muzey va kollektsiyalar ochila boshlandi.

Savollar

- 1 Muzeyshunoslik fanining maksadi va vazifalari?
 - 2 Muzey ishi deganda nimani tushunasiz?
 - 3 Muzeyshunoslikning asosiy tushunchari?
 - 4 Muzeyshunoslikning metodlari?
 - 5 Muzeyografiya atamasi deganda nimani tushunasiz?
 - 6 Muzeyshunoslikning ob'ekti bu nima?
 - 7 Muzeylarning vujudga kelishini tarixiy va etnografiyasi?
 - 8 Muzeynig asosiy belgisi?
 - 9 Respublikamiz muzey tizimi kanday muzeylardan tashkil topgan?
 - 10 Kompleks muzeylar deganda nimani tushinasiz?
- Muzeyshunoslik faniga oyid tayanch iboralar.
*Muzey kollektsiyalari, kompleks muzeylar, metod va strukturalari,
Tadqiqot ob'ekti, Muzeyografiya .*

ADABIYOTLAR RUYXATI:

1. Muzivedenie. Muzey istoricheskogo profilya. Ucheb. Posobiya dlya vuzov po spets «Istoriya» G` pod. Red. K.G.Levikina, V.Xrebsta – M;Vo`ssh.vuzov 1988 g
2. Obhestvovedeniya muzey respubliki Uzbekistan. – T;fan, 1988g
3. Lev`enin K.G, Razgon A.M «Ekspozitsiya muzeya i istoricheskaya nauka» - M; Vo`ssh.vuz, 1984 g
4. Sad`evna N.S «Muzeynoe delo v Uzbekistane» - T; fan 1975 g

5. Reves A.M «Metodika sozdanie narodno`x muzeev na predpriyatiyax i v kolxazax» - T;fan 1973 g

2-Mavzu: O`rta Osiyoda muzeylarning shakllanishi, muzey ishi tarixi

REJA

1. Feodalizm davrida ma`naviy boyliklarni tuplash.
2. CHor Rossiyasi mustamlakasi davrida muzeyshunoslik xarakati.
3. Turkistonda dastlabki muzeylarning vujudga kelishi.
4. Urushdan avvalgi yillarda muzey ishi va yodgorliklarga munosabat.

O`rta Osiyo xalklari kadimdan yaqin SHark va Garb davlatlari, ya`ni Urartu,Misr, Treniya, Bobil, Rim kabilar bilan iktisodiy va madaniy alokalar urnatganlar. Urta Osiyo zaminidan utkan mashxur «Buyuk ipak yuli» Markaziy Osiyo va Xindistonni Urta dengizi mamlakatlari bilan boglar edi.

Bunday jozibali ulka barcha davrlarda chet el boskichlarining dikkati markazida bulgan. SHu sababli takdir takozosi bilanUrta Osiyoning tarixiy kisati juda ogir kechdi.

Doimiy kirginlar tufayli betakror saroylar, guzal shaxarlar, noyob inshoatlar vayronaga aylanib, yiginlar bebaxo ma`naviy boyliklar goliblar uljasi buldi.

Muxammad Narshaxiyning guvoxlik berishicha, arablar Poykand janglaridan xisobsiz tillo, kumush buyumlar kurol aslaxalar, kimmatbaxo kiyim kechaklardaniborat katta ulja bilan kaytganlar. Arab istelosi davrida xazinatuplash ma`naviy boylik jamgarmasi ichida durusrok siljishlar bermadi.

Urta Osiyoda mustakil samoniylar davlatiningbarpo bulishi bu birdan uzgarish kildi. Bu davrda saroy boyliklaridan tashkari, katta kutubxonalar, arxivlar barpo etildi. Tarix guvoxligicha,X asrdagi Buxoro va SHiroq amirlari kutubxonalaridainsoniyat yaratgan xamma nodir kitoblar bulgan.gaznaviylar suloloasining asoschisiMuxammad Gaznaviy xali juda kupkitoblar tuplaga

Mugul boskini Movorounnaxirdagi tarakkiyoti vayron kildi uning rivojlanishinideyarli yuz yilorkaga surib yubordi.

Oradan 150 yil utgandan sung Urta Osiyoda fan va madaniyat kayta kurtaklay boshladi. Ayniksa Amir Temur tomonidan yagona markazlashgan davlat

tuzilishi va samarkandning poytaxtli qilish katta boyliklarining tuplashiga sabab buldi. Me'moriy yodgorliklar, makbaralar masjid va madrasalar saroylar kurildi.

Amir Temur zap etgan mamlakatlardan kadimiy kulyozmalar, xon, amirlarga tegishli yozilma va elchilik xujatlari, musulmon dunyosining mukaddas kitobi bulishi

«Qur'on-Usmon qur'oni»ning (VIII asr) nusxasini samarqanda keltirildi. Dunyoga mashxur Temur kutubxonasini barpo etdi. Temurning sevimli nabirasi, sharqning buyuk allomasi olimi Mirzo Ulug'bek kutubxonasi yanada boyidi.

Amir Temurning nabirasi SHoxruxning o'g'li shaxzoda Boysunqir Xirotda saroy kutubxonasini barpo etdi. SHarqshunos olim A.YU.YAkubovning ta'rificha «Boysunqurning» nozik didi va chuqur ilmi tufayli Xirotda shunday katta kutubxona vujudga keldiki unda bir qancha gurux

nafis surat ustalari, zargarchilar muqovachilar ijod qiladilar. Kutubxonada faqatgina nusxa olish, kitoblarni bezash emas balki filologiya, teksitologiya tadqiqotchilari olib berilar edi. 1442 yil shu kutubxonada Firdavsiyning «SHoxnoma» sini to'la tekis ko'chirib yozildi. Temuriylar davrida tasviriy, amaliy va memorchilik san'atlarida ulkan namunalarga erishildi. Saroylar, madrasalar, manbalar va boshqa binolarni nafis suratlar, naqshlar bezash taraqqiy etdi. Bibixonim masjidi, Go'ri amir, SHoxi zinda, Axmad YAssaviy maqbarasi va masjidi, ishratxona, SHaxrisabzdagi Oqsaroy, Ulug'bek qurdirgan madrasalar o'zining ulug'vorligi bilan sharq me'morchiligining shox asarlari bo'lib ularda xalqimizning yuksakligidir va maxorati aql zakovati namoyon bo'lgan.

Bu davr savdo-sotiq xunarmandchilik shunchalar rivojlangan ediki Buxoro, Samarqand ustalari tomonidan ishlangan buyumlar dunyo bozorida yuqori baxolanar edi. Xirotda usmonlarining

Zargarlik buyumlari Samarqand, Buxoro duxobasi katta shuxratga ega edi. Temur davrida Movorounnaxr ustalarining ijodiy kurigi bo'lib turardi. 1469 yili Ali Isfoxoniylarning san'atiga ta'rifiga sazovor bo'ldi. Usta Guldon idishning ko'rgazmaga qo'yadi. Bu guldonda 32 xunarmandning ish uslubi kursatilgan edi.

Xunarmndlar o`z maxoratlarini yangi qurilgan masjid, maqbara va boshqa inshootlarda namoyon etar edilar. Masalan Bibixonim masjidi uchun ustalar tomonidan ishlangan shamdonlar va masjid darvozasi kandakorlik san`atining chuqqisi edi. Axmad YAssaviyning maqbarasi uchun Pabrizlik usta Abil Al-Azizning toifali mis qozon yasagan (1391yil) shamdonlarni va qandillarni esa Isfaxonlik usta yasagan edi. Go`ri Amirning 1405 yil Temur qurilgandan keyingi ichki ko`rinishi «Xarbiy memorlar muzeyni» eslashar edi. Maqbaraga qo`yilgan xar bir buyum nodir tarixiy va madaniy yodgorlik edi. Tarixchi Arab SHoxining yozilishicha «Maqbara ichiga soxibqironning» ishchilari, devorlarga qurol yarog`lari osilgan edi. Bu qurollar olishi kumishdan yasalgan bo`lib qimmatlilar la`l yoqut shamlari bilan bezalgan edi. Maqbara gumbazi ostida osmondagi yulduzlarni eslatuvchi olish, kumush qandillar osilgan edi. Bishsha qandil 4000 misqol tilladan yasalgan erga maqbara o`lchovida inom va duxoba gilamlar solingan edi. Temuriylar sulolasidagi Xusayn Bayqaro Hirotni go`zal binolar. Masjid. Madrasalar bilan obod etdi. SHe`riyat sultoni Alisher Navoiy bilan birga Hirotni shoiru fozillar bog`iga aylantirildi. SHu davrda tarixchi Xondamir,buyukmo`yqalam soxibi Kamollidin Bexzod ijod qildilar. Bu davrda xirom minoralarga san`at ustalari maktabi vujudga keldi. Sanoqsiz qo`lyozmalar ist`dodlilar tomonidan ko`chirildi va zarxarlar bilan bezatildi. SHarqshunos olim A.YU. YAkubovskiyning yozishicha A. Navoyining juda katta, nodir qo`lyozmalarga boy shaxsiy kutubxonasi bo`lgan Bu kutubxonadan tarixchi Xondamir,musavvir Bexzod va boshqa olimu, fozillar foydalanganlar. Buxoro,Xiva xonliklarida xam nodir qo`lyozmalar,minorallar kompiyasini to`plab saroy va shaxsiy kutubxonalar barpo etish odat bo`lgan edi. Xiva xoni Muxammad Raxim II kutubxona, barpo etib uni dunyoning xar chekasidan keltirilgan nodir qo`lyozmalar bilan belgilanib borar edi. O`rta Osiyoda birinchi bo`lib Xivadatashkil qilib, san`atni rivojlantiradi. XIX-asrda Xiva xonligi o`zining kitob xazinasini bilan dunyoga mashxur bo`ladi. Bu erda Arab, Fors, Tojik tilaridagi qo`lyozmalar o`zbek tiliga tarjima qilingan. Qo`qon xonligidaxam boy kutubxona bo`lib, nodir qo`lyozmalarga ega edi. Bu davrda O`rta Osiyoning yirik shaxarlari: Farg`ona, Buxoro, Qo`kon, Toshkentda va

boshqa shaxarlarda kitob ixlosmandlari bo`lib ular juda katta mablag` sarflab butun umrnodir qo`lyozmalar yiqqanlar. Masalan Toshkentda Jo`rabekning shaxsiy qo`lyozmalar kolleksiyasi mashxur edi. Boqijon boy, Qozi Muxiddin, Andijondagi Dukchi eshon kutubxonalari, Buxoroda yashagan kozi SHarifjon maxsum ziyoni kutubxonasi va undagi qo`lyozmalar nodirligi va qadimiyligi bilan mashxur edi SHunday qilib yuqoridagi fanlar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki Urta Osiyo diyorida moddiy va ma`naviy yodgorliklarni tuplash asriy an`ana bulib milliy xususiyatlarga, islom dini urf-odatlariga rioya kilgan xolda amalga oshirilgan Urta Osiyolik buyuk allomalarning komusiy shox asarlari XII-asrdan Ovrupo mamlakatlarida lotin tiliga tarjima qilib dunyo fani rivojiga katta xissa qo`shdi. SHarq mamlakatlarida esa bu shox asarlar kutubxona olish fondiga aylandi. Kelajag avlod uchun avaylab saqlandi. Qadimdan ovropalik olimlar xukumdorlar O`rta Osiyo xonlarini tarixi, madaniyati va modiy yodgorliklarini egallashga xarakat qilardilar Keyingi davrga kelib O`rta Osiyodagi faqat erli mualliflarining qo`lyozmalari emas, balki sharqdagi daxolarining kamlarigina ma`lum, Ammo o`zi topilmagan asarlari xam xuddi shu erdan chiqish mumkin degan muloxazada bo`ldilar.

Darxaqqiqat ularning taxminlari to`g`ri chiqdi va izchil olib borilgan xarakatlari natijasida O`rta Osiyoning ma`naviy xazinalari Ovropa, Osiyo davlatlarining mulkiga aylandi. Bu ishlar xilma-xil yo`llar bilan amalga oshirildi. Xonliklarga kelgan elchilar sovg`a sifatida berildi, savdogarlar ataylab kelgan sayyoxlarni xarakatlari o`rnidagi vositachilar orqali va bosqinchilik xarakatlari tufayli xorijiy mamlakatlarga chiqa boshladi. Masalan 1740 yili eron shoxi Nodir shox O`rta Osiyoni bosib oladi va Amir Temur maqbarasidan ko`p yodgorliklarni oladi. A. Temur qabri ustidagi kefriy toshi, Soxibqironing maqbaraga qo`yilgan oltin sonli qilich va qalqonlari, qabr ustiga qo`yilgan Qur`onni Samarqanddan bosib olgan be xisob o`ljalari ichida olib keladi. Ammo Temur qabr toshi yo`lda sinib qolganlii sababli tezlikda qaytaradi.

1831-1833 yillarda Ost-Indiya kompaniyasining lieytenant Aleksandir Bors Buxoroda yashab qadimgi tilla va kumush tangalarini yig`adi va 200 dan ortiq

nodir kompleksiyasini barpo etib, Britaniya muzeyiga taqdim etadi. Xozir bu kompleksiya bebaxo xisoblanadi.

O`rta Osiyo boyliklarini Rossiya mulkiga aylantirishda rus olimlari ayniqsa jonbozlik kursatdilar.

Peterburgdagi Osiyo muzeyining direktori sharqshunos olim X.O.Frenk 1834yil O`rta Osiyodan izlab topilishi mumkin bo`lgan. SHarq mualliflariga mansub «YUz asarning» xronologik ro`yxatini tuzib chiqdi.

1869 yildan plashli o`lja yig`ish choralari ishlab chiqildi. Saldat ofitserlar qullariga Peterburgga yozilgan tavsiyanoma berilib, qanday narsalarga axamiyat berishlik ko`rsatilgan edi.

1869 yili Samarqanddan Turkistonning birinchi general-gubernatori K.P.fon Kaufman musulmon dunyosining muqaddas kitobi VII asr Kufa qo`l yozma yodgorligi «Usmon Qur`oni» ni peterburgga imperatorga jo`naydi.

1870 yili Buxoro amiri fuqorolarini bostirish baxonasidagi xarbiy yurishda SHaxrisabz va Kitob bekliklariga qarashli joylardan 97 jild qadimiy qo`l yozmlar topib olindi.

Xiva xonlikning saroyi talantaroj qilindi. Xonning shaxsiy 200ta pul yasaydigan qolib 25 put tilla va kumush, xon muxri 200 dan ortiq qadimiy tangalar bexisob qimmatli toshlar va zargarlik buyumlari Peterburgga jo`natildi.

Qoqon xonligi xazinasini qismati xam shunday bo`ldi.

1985 yilda Toshkentda arxeologiya, etnografiya va anrologiyani sevuvchilar to`garagi tashkil etlib unga Bartol`dning shogirdi boshchilik qildi.

1898 yilda Andijon qo`zg`olonining sarkari Dukchi eshon kutubxonasi musodara qilindi. Undagi 194 nodir qo`lyozma tezlikda Peterburga jo`natildi.

Rus tarixining namoyondalari o`zlarining Turkistonda olib borgan ilmiy va yodgorliklarini to`plash ishlarida maxalliy muxlislarga tayan dilar.Masalan: Samarqandlik Mirzo Qosimov, toshkentlik savdogar Akram Asqarov, Samarqandlik Mirzo Abdulla , Buxoriy, entograf SHoximardon Ibroximov,Samarqandlik Abu Said Maxsum, arxiolog olim Turdi Mirg`iyosov va boshqalar.

CHor xukumati Turkishon o`lkasi xalq ommasiga milliy jixatdan o`zini anglash uchun imkon bermas edi, chunki ular orasida tarixiy bilimlarni keng tashviqot qilish va ular etiborni qadimiy yodgorliklar qimattiga jalb etish chorrimning mustamlakasiyosatiga putur etkazadi, deb xisoblar edilar. Lekin O`rta Osiyoni o`z mustamlaka mlki deb bilgan chorrim beqiyos boyliklarni o`zlashtirish uchun Turkistoni ilmiy asosda o`rganish zarurligini yaxshi tushinar edi.

Qisqa vaqtichidaulka miterologiyasi, zoologiya, kumizmatiksi etnologrifiya, flora, fauna dunyosiga oidatalib kolektsiyalar to`pladi.

SHu munosabat bilan tarqoq komplektsiyalarni birlashtirish va ularni Peterburgga tvxtalishi uchun saralash markazi lozim bo`lib qoladi. Buning uchun qulay markaz muzey xisoblanibo`lkada muzey tashkil etish masalasiko`tarildi. Jumladan A, P, ferdchenko Turkiston general- gubernatoriga tayyorlangan axborotda «Turkistonni» muvoffaqiyatli rivojlantirishi uchun u bilan asosli ravishda tanilib chiqish kerak, muzey esa Buning esa yaxshi vositasidir», deb yozgan edi.

1876 yilda birinchi bo`lib Toshkent muzey (hozirgi O`zbekiston tarixi davlat muzeyi) ochildi. 1896 yili Samrqand, 1898 yili Ettisuv, 1899 yili Farg`ona va Kaspiy orol (Ashxaobod) o`lka muzeylari barpo etildi. Muzeylarda xar xil aaralash quralash ekspanashlar bo`lib etnografiya, texnika, tabiat tarixi, arxiologiya, qishloq xo`jaligi, maxaliy qurol yaroqlar, ip-gazlamalar, kitoblar, yozuvqurollari qo`yilgan edi.

1917 yil oktyabr to`ntarilishdan keyin muzeylarni qayta tashkil qilish bilan bu xasharda yangi muzeylar xam tashkil etildi. 1922 yilda O`tish va san`at yodgorliklarini saqlash komisiyasini Turkom staris tuzildi.

Agar Rossiyada 1918-1923 yillar davomida 250 dan ortiq yangi muzeylar tashkil etilgan bo`lsa Turkistonda bu ko`rsatkich 4 tani tashkil etdi.

Keyingi yillarda xam talonchilik va noxaqlik shu tariqa davom etib keldi.

O`rta Osiyodagi xususan, Uzbekistondagi muzey ishi tarixi hozirgacha xam tadkikot ob`ekti bulmagan. SHuning uchun bu masalaga oid adabiyot oz. Takdikotchilar G.N. CHabrov, B.V. Luninning kitob va ishlaridan, G.YA. CHefal va E.B. Zabrodin, M.M. TSvibakning matbuotda nashr etilgan

makolalaridan va A.Sodikovning bir kator nashrlaridan bu soxa tugrisida ma'lum ma'noda ma'lumot olishimiz mumkin.

CHor xukumati davrida "kadimgi madaniyatni urganish va yodgorliklarni kuriklash fakat foydasizgina bulib kolmay, balki zararli xam edi" deya kayd kiladi V.V.Bartol'd uz asarlarida. CHunki CHor xukumati kadimgi yodgorliklarni muxofaza kilish, uz maksadlari yulida foydalanishni afzal bilishgan va shuningdek, bu ulkaga past nazar bilan karaganligi uchun madaniy yodgorliklarga e'tibor bermagan. Xatto arxitekturasiga xam past nazar bilan karalgan. Bu davrda Urta Osiyo tarixi va madaniyati uchun bebaxo xisoblangan kupgina nodir kulyozmalar, kimmatbaxo buyumlar chet ellarga tashib ketildi. CHorizm bu ulkaga past nazar bilan karasada uni uzining SHarkdagi istexkomi, boyligi manbai sifatida urganmasa bulmas edi. SHu sababli bu ishga kup rus ziyolilar jalb etildi. Bu olimlar katori A.P.Fedchenko va I.V. Mushketovlar xam ulkaning geografiyasi, botanika va zoologiyasini urganish bilan birga tarixi va etnografiyasiga oid xam ma'lumotlar tuplay boshladilar. Uzbekistonda dastlabki muzeylarning tashkil topishiga yukoridagi olimlar va V.F. Oshanin, V.F.Bartol'd kabi takdikotchilarning tuplagan materiallari va kollektsiyari xam asos buldi. Jumladan, A.P.Fedchenko Turkiston general-gubernatoriga tayyorlagan axborotida Turkistonni yaxshirok urganish uchun muzey tashkil etish taklifi bilan chikadi. Ikkinchi marta bu masala 1871 yili (OLEAE)-tabiatshunoslik, antropologiyasi va etnografiyasi xavaskorlari jamiyatining Turkistondaga bulimi majlisida kutarildi. 1873 yil Toshkent ilmiy jamoatchiligi Sirdaryo oblast' xarbiy-general gubernatoriga muzey ochish tugrisidagi iltimosnoma bilan chikadi va rad javobini oladi. SHundan keyin muzey ochishning tashabbuskori A.P.Fedchenkoning izdoshi, dusti V.F. Oshanin uzi boshchilik kilayotgan ipakchilik maktabidan muzey uchun bir necha xona ajratib beradi. Nixoyat 1876 yili 9 yanvarda Sirdaryo oblast' xarbiy-general gubernatori, general-leytenant N.Golovochev muzeyni masalasi buyicha shu soxada bir necha tadkikotchilardan ibora kengash chakirdi. Kengashda tabiat tarixi, kishlok xujaligi, etnografiya, botanika, sanoat va boshka bulimlar buyicha kollektsiya tashkil etishga karor kilindi. I.V.Mushketov, D.L.Ivanov singari kupgina takdikotchilar sayoxatlari paytida tuplagan kush, balik, usimlik va ma'dan kollektsiyalarini muzeyga topshirdilar. SHunday kilib **1876 yil Urta Osiyoda birinchi muzey** tashkil topdi va shundan e'tiboran Urta Osiyoda bosh muzeyning mavjudligi rasman tan olindi.

1877 yil yanvarda muzey etnografiya, texnik ishlab chikarish, kishlok xujaligi, tabiat tarixi va arxeologiya buyicha 1500 dan ortik predmetlarga, 800 kadimiy tanga va medallarga ega edi. Muzey ancha shakllangach, 1877 yildan xavaskor tabiatshunoslar jamiyatining Turkiston bulimi a'zolari komitetiga raxbarlik kiluvchi statistika komiteti ixtiyoriga utkazildi. Uning mudiri "Turkistanskie vedemoti"ning sobik redaktori N.A.Maev bulib, muzeyga bino berilmaganligi sababli uni uz uyiga joylashtirdi. Muzey ta'minoti uchun arzimas mablag (300 sum) ajratilar edi xolos, yana ayrim

shaxslar tomonidan uncha-muncha exsonlar tushib turar edi. Aslida Maevning xisob kitobiga karaganda, yiliga 1600 sumlik mablag talab etilardi. Bu muzey 4 bulim -etnografiya va texnika, tabiat tarixi va arxeologiya, numizmatika, kishlok xujaligidan iborat bulib, maxalliy suratlar va turli kolleksiyalar bilan boyitilgan edi.

1888 yil muzey nizomi ishlab chikilib, tasdiklandi. Unda muzey ixtisosi, vazifasi, ish xarakteri belgilab berildi. Muzeyga raxbarlik kilishi besh kishidan iborat Nazorat komitetiga yuklandi. Ustavga muvofik muzeyga geologiya, botanika, zoologiya, etnografiya, arxeoliya, numizmatika, sanoat va kishlok xujaligi buyicha materiallar tuplash va saklash xukuki berildi. Muzey ekspozitsiyalari "Ommaning Urta Osiyo asarlari bilan tanishuvi va tuplangan materiallarni olimlar uz saxalari buyicha urganishlari uchun" (UzSSR. M.D.A, I-1 fopt 16-ruyxat 359 ish, 32-varak) ochildi.

Muzey va uning bulimlari bir tekis rivojlanmadi, unga ijtimoiy muxit va e'tiborsizliklar xam uz ta'sirini utkazdi. Xatto 1883 yil muzey xalk kutubxonasi bilan kushib yuborildi. Birok 1776-80 yillarni muzey rivoji uchun samarali buldi deyish mumkin. 1885 yil ziyolilar uyushtirgan arxiologiya tugaragi xam 1889 yil uz tugaraklari materiallarining muzeyga topshirib, uni yanada boyitdilar. Muzey ishi soxasida xam biroz siljish buldi. 80-yillar boshida inventar ruyxatini tuzish ishlari boshlandi. 1886 yil E.F.Kal' numizmatika, etnografiya, arxeoliyaning ayrim materiallariga katalog tayyorladi. N.A.Maev (1889 y) zoologiya, kolleksiyalarning kataloglarini tuzdi. Urta Osiyodagi ikkinchi muzey 1896 yil 21 iyulda Samarkandda ochildi. 1884 yil yangi Margilonga kishlok xujalik va davlat mulkini ministri kelishi munosabati bilan tashkil etilgan sanoat va kishlok xujalik kurgazmasi Fargona muzeyining ochilishiga asos soldi. SHundan sung birin-ketin boshka joylarda xam muzeylar ochila boshlandi. Misol uchun 1899 yil Ashxobot muzeyi ochildi.

2. 1918 yil 19 setyabrda RSFSR Xalk komissiyalari Sovetininng sanoat asarlari va kadimgi noyob narsalarni chet elga olib ketishni xamda ularni maorif xalk komissariyatiga karashli muzey organlarining oldindan chikarilgan karori va ruxsatsiz sotishini takiklash tugrisidagi dekreti imzolandi. Uz navbatida TASSR Xalk komissarlari soveti xam 1921 yil 31 iyulda Turkiston Respublikasi xalkining madaniy xazinasini xavfini yuzaga keltiruvchi san'at asarlari, kadimiy narsalar va ilmiy kolleksiyalarini chet elga olib ketishni takiklash xakidagi karorni chikardi. SHunga muvofik eksport komissiyasiga magazin xamda bozorlarda kadimgi noyob narsalar, xalk maishiy-ruzgor buyumlarni sotish ustidan nazorat kilish vazifasi topshirildi.

RSFSR Xalk komissiyalar soveti 1918 yil 5 oktyabrda "ayrim shaxslar, jamiyat va muassasalar ixtiyoridagi san'at va kadimgi yodgorliklar ruxatini tuzish, ularni xisobga olish va kuriklash xakida" dekret chikardi. Ana shu dekretga binoan, barcha madaniy yodgorliklar kimga tegishli ekanligidan kat'iy nazar, davlat ximoyasi ostiga olindi. TASSR Xalk komissiyalari

sovetining 1920 yil 31 iyuldagi "Turkrespublikadagi ayrim shaxslar va jamiyatlar ixtiyorida bulgan san`at asarlari va kadimgi yodgorliklarni ruyxatdan utkazish, xisobga olish xamda kuriklash xakida"gi maxsus karori muzey organlari zimmasiga ma`muriyat yukladi: rasmiylashtirish va xisobga olish tartibi Turkkomstarining maxsus instruktsiyasi bilan joriy etildi. Karorda kursatilishicha, kayta ruyxat kilingandan keyin Turkomstaris xisobida koldirilgan majmua xolidagi va aloxida san`at yodgorliklari davlat nazorati ostida buladi, ularni chet elga, shuningdek, TASSR tashkarisiga olib chikish ta`kiklanadi. Ularni ta`mirlash, tuzatish yoki kayta ishlash uchun albatta Turkomstaris va uning joylaridagi organlari ruyxatidan utkazish shart edi.

YUkoridagilardan kurinib turibdiki, markazdan chikarilgan karorlar Turkistonda juda kech amalga oshirilgan, buning natijasida juda kup nodir kitob va kulyozmalar, kimmatbaxo buyumlar chet ellarga tashilib ketildi, bebaxo madaniy yodgorliklar talon-taroj kilindi. Bu kabi masalalarni xal kilish, muzey tarmoklarini boshkarish uchun maxsus organ-muzey ishlari va kadimgi yodgorliklar, san`at va tabiatni muxofaza kilish buyicha RSFSR Davlat komiteti tuzildi. Xuddi shunday muassasa milliy respublikalarida xam tashkil etildi.

Turkrespublika Markaziy Ijroiya komitetining 1920 y 30 yanvardagi dekretiga muvofik bu vazifa Turkrespublika Arxivlar markaziy boshkarmasiga yuklatildi. Birok bu boshkarma uz zimmasiga yuklatilgan vazifalarni xayotga muvofakkiyatli tadbik etishga ojizlik kildi. SHu munosabat bilan tabiat, san`at obidalari va utmish yodgorliklarini saklaydigan, muzeylar tashkil etish va ularni kuriklash ishi bilan shugullanadigan maxsus tashkilot tuzish tugrisidagi masala yuzaga keldi. Turkomstaris xuddi shunday tashkilot buldi. Turkomstaris tuzilishi jixatidan muzey, kadimgi yodgorliklar va san`at asarlarini muxofaza etish xamda, ta`mirlash, arxeologiya va tabiatni muxofaza etish singari turt sektsiyaga bulindi. Komitet yodgorliklarni xisobga olish va kuriklash borasida katta ishlar olib borildi, koordinatsiyalovchi ilmiy-takdikot markaziga aylandi. Takdikot ishlariga akademik V.V.Bartol'd, professor A.A.Semyonov, A.A.Divaehev, V.L.Vyatin, M.E Masson, L.V.Oshanin kabi yirik olimlar jalb etilgan edi. Turkomstaris katta vakolatga ega edi. Jumladan, uning Turkrespublika Xalk komissariyati tasdiklagan barcha farmoyishi va tadbirlari majburiy xisoblanardi. Komitet muzey ishlari va kadimgi yodgorliklar xamda tabiatni muxofaza kilish mafaati uchun tadjikotchilar bilan ular olib borayotgan ishlardan foydalanish buyicha shartnoma tuzish mumkin edi. Birorta ilmiy kolleksiya xamda uning ruxsatnomasisiz Respublikadan tashkariga olib ketmasdi. Bundan tashkari, Turkomstaris fauna va floraning jonli namunalarini respublikadan tashkariga etkazib berish xukukiga ega bulib, bu tarixiy va tabiiy yodgorliklarni xisobga olish imkoniyatiga xam ega edi.

Urta Osiyoda milliy chegaralanishning utkazilishi va Uzbekiston SSRning tashkil topishi munosabati bilan Turkomstaris 1925 yilning SSR

maorif xalk komissariatiga Glavnaukasining Urta Osiyo ekanomik. Soveti va muzey bulimi xuzuridagi muzey ishchilarii yodgorliklar, san`at va tabiat obidalarni muxofaza kilish buyicha Urta Osiy komiteti Sredazkomstaris kilib uzgartirildi.

Urushi yillarida kupgina muzeylar binolarini evakuatsiya kilgan muassasalar uchun bushatib berdi. Muzey tarmoklari vaktincha kiskardi. Misol: tabiat va politexnika muzeyi birlashdi. San`at, Adabiyot va Uzbekiston tarixi muzeylari xam bir nom ostida birlashtirildi. Muzey xodimlarining kuplari frontga kendilar. Front orkasida kolganlar esa sidkidildan mexnat kildilar. Ular Vatanparvarlar mavzusida bir necha ekskurssiyalar turkumini yaratdilar. Xalk orasidagi ommaviy-siyosiy ish olib bordilar. Muzeylarning tarix bulimida kurgazma shaklida "Ulug Vatan urushi" deb nomlangan maxsus bulim ajratildi. Bu jangchilarni frontga kuzatish, bu jarayondagi tantanali mitinglar front ortida mexnat kilayotganlar frontga junash xakidagi xat va arizalar xamda suratlari jang maydonlarida Uzbekistonliklarni jasoratlari aks etgan eksponatlar uz ifodasini topgan edi. Brest kal`asini oldida, mashxur I.V.Panfilov nomi 8-dviziyasida, partizanlikda va jang maydonida jasorat kursatgan uzbek farzandlarining kaxramonliklari bu bulimdan urin oldi.

Muzey xodimlari maktab ukuvchilari va barcha mexnatkashlarga Ulug Vatan urushi xakidagi materiallarni yigish va saklashga yordam berishlarini surab murojat kildilar. Vatan Urushi kaxromonlarining frontdan turib yozgan xatlari, frontga yordam tugrisidagi utgan majlislarning karorlari, usha davrda chikkan bir necha gazetalarning tuplamlari va front xakida kuplabxujjatli materiallar yigildi. Muzey ilmiy xodimlari respublikamiz sanoat korxonalaridan kombizonlar, fufaykalar, xarbiy kiyim-boshlarining komplektlarining va boshka dikkatga sazovar materiallarni yigdilar. SHu katori jangovar varakalar, devoriy gazetalar, Urush davri front va front orkasidagi vokealar tuushirilgan kinolentalar va fotomateriallar tuplandi.

Urush yillarida muzey ekspozitsiyalari tematik printsipda kayta kurilganligi tufayli obzorli ekskursiyalar xam tematik asosga utdi. Tematik ekskursiya uz mazmuniga kura obrazli ekskursiyalardan berilgan mavzu buyicha asosiy ma`lumotlarni izchil bayon etishi, masalalar mazmunini tinglovchilarning siyosiy karashlarini kengaytirish va ularda ta`sirchanlikni yanada oshirish maksadida eksponatlar moxiyatini ochib berish, asosli tushintirishi bilan farklanardi.

Urushning dastlabki yillarida statsionar va kuchma kurgazmalar tashkil kilish ommaviy-okartuv ishining keng rivoj topgan shakliga aylandi, ulardan eng mashxuri "Vatanimiz jasoratnomasi" (1942y.) mavzusidagi kurgazma buldi. Muzey xodimlari keng omma urtasida frontdagi jasorat va front orkasidagi fidokor mexnatkashlar xakida ta`sirli lektsiya va suxbatlar utkazdilar muzeyda tashkil etilgan "Uljalor kurgazmasi" kuplab tomoshobinlar va matbuot e`tiborini tortdi. Unda urushda kulga kiritilgan nemis kurollari, frantsuz miltiklari turli davlatlarda ishlangan ashyolar namoyish etildi.

Ulug Vatan urushi yillarida uzbekistonda Sobik ittifoqdosh respublikalardan farkli ularok, fan, ayniksa ijtimoiy fan salmokli rivoj topdi. Bu urush boshlangandan sung kupgina ilmiy takdikot institutlari SHarkshunoslik va boshka kuplab institutlarning Uzbekistonga kuchirilishi bilan izoxlmanadi. Bu esa muzey faoliyatiga xam uz ta`sirini kursatadi. Tanikli arboblardan tashkil topgan Ilmiy Kengash yordamida moddiy va ma`naviy yodgorliklarni urganishi ularni ilmiy ishlash, Uzbekiston tarixini urganishi va ayrim masalalar buyicha tadkikotlar utkazish imkoniyati ochildi. 1943 yil 27 sentyabrda "Uzbekistoe SSR Fanlar Akademiyasini tashkil etishi xakida"gi karoridan sung tarix muzeyi xam ilmiy-tadkikot va siyosiy okartuv ishlarini olib boruvchi markaziy muzey sifatida san`at muzeyidan ajrab chikdi va Fanlar Akademiyasi tarkibiga kiritildi. Tabiat muzeyi Fanlar Akademiyasi tarkibiga kiritildi. SHu tarika bu muassasalar faoliyatida yangi saxifa ochildi.

Urush yillarida muzeylarning kupi uz binosidan ajragan, xodimlari urushga ketib, malakali kadrlar etishmas edi. Muzey xujaliklarini yangidan tashkil etish, ekspozitsiya mutaxassislik-lar tayyorlash endi muzey ishi oldida turgan dolzarb masala edi. Kurgazmalarning ilmiy malaka etishmasligi sabab yaxshi tashkillanmaganligi bois muzeylar tomoshabinlar e`tiboridan kola boshlagan edi. SHu tufayli muzey ishlarini yaxshilash borasida karorlar kabul kilindi. 1946-53 yillar muzeylar kurgazma tipidagi ekspozitsiyalar yaratish yulidan bordi. 1953 yildan boshlab kupchilik muzeylarda ekspozitsiyalarni kurishda muayyan burilish yuz berdi, ishga ilmiy yondashish, masalalarni uziga xos uslubda xal etishga kirishildi. Asta-sekin muzeylar tarmoklari kengaydi, yangi muzeylar, ulkashunoslik muzeylari tashkil topdi. Davr talabi bilan buyuk tarixiy vokealar va asosiy arboblar faoliyati bilan boglik muzeylar ochildi. (Ulugbek, X.X. Niyoziy, S. Ayniy muzeylari).

Fan soxasidagi yutuklar muzeylar tarkkiyotining belgilaydi. Moddiy va ma`naviy yodgorliklar, ayniksa nodir va noyob tarix fani, tabiatshunoslik, texnika, adabiyot san`at soxasida turli muommolarni urganishda uziga xos bebaxo manbalardir. Bu yunalishda uzbek muzeylarining ta`sir doirasi xalkaro maydonga chikish bilan yanada kengayib bormokda. Barcha kit`alar mamlakatlari bilan kollektsiyalar, kurgazmalar almashinish keng yulga kuyilmokda. Xozirgi paytda jaxondagi barcha mamlakatlar bilan madaniy aloka olib borilayotir.

Madaniy alokalarda muzeylarning dunyo madaniyatlarini uzaro boyitish xamda xalklar urtasida uzaro ishonchni rivojlantirishdagi urni bekiyosdir. YUNESKO buyicha xalkaro markaz-IKOM tashkil kilingani xam muzeyning jamiyatda usib borayotdan mavkeyidan dalolat baradi. IKOM xalkaro mikyosida turli ixtisosdosh muzeylarning ish tajribasini uzaro almashinishga xizmat kursatuvchi markaz sifatida yuzaga keldi. Uning asosiy vazifasini kuyidagilar tashkil etadi:

a) muzeylar va muzeyshunoslik buyicha ayrim mutaxassislar ishini koordinatsiyalash xamda ularning xalkaro xamkorligini rivojlantirish;

b) jaxondagi barcha muzeylar xamda muzeyshunoslik buyicha ayrim mutaxassislarni xalkaro va madaniy-okartuv tashkilotlari bilan xamkorlikda ishlashga jalb etish;

v) xalklar urtasida uzaro tanishuv va xamkorliknin mustaxkamlash.

Bu vazifalarning muzeyshunoslik buyicha xalkaro seminarlar, koferentsiyalar, komandirovkalar tashkil kilish va tadjikotlar utkazish yuli bilan amlga oshiriladi.

Xalkaro muzey kengashining oliy organi -Bosh Assambleya 3 yilda bir marta chakiriladi.

Tayanch iboralar.

Muzey nizomi, OLEAE, Turkkomstaris, "Uljalur kurgazmasi", Sredazkomstaris, Tematik ekskursiya, obzorli ekskursiya, statsionar va kuchma kurgazmalar, kataloglar, IKOM, inventarlarni ruyxatga olish.

NAZORAT SAVOLARI

1. Muzeylarning shakillaninshi tarixi?
2. Feodalizm davrida muzeylar?
3. Urta Osiyoda fan va madaniyatni kayta tiklashda muzeylarning axamiyati?
4. Temuriylar davrida muzeylar?
5. Buxoro, Kukon, Xiva, xonligidagi muzeylar kolleksiyasini asosan nimalar
6. tashkil etgan?
7. Xivada litografiya tashkil kilish?
8. Muxammad Raximxon 2. SHaxsiy muzeyi xakida nimalarni bilasiz?
9. Kufa kuliyoyma yodgorligi «Usmon Kur'on» ni xakida nimalarni bilasiz?
10. Nechanchi yili Toshkentda birinchi bulib davlat muzeyi ochildi. Izoxlab Bering?
11. Rossiyada 1918-1923 yillarda muzeylar soni nechta edi?
12. SHu kungacha muzey ishi tarixi kay darajada urganilgan?
13. CHor xukumati davrida kadimiy madaniy yodgorliklarga e'tibor kanda bulgan?
14. Urta Osiyoni ilmiy urganishga rus takdikotchilarning jalb etishi xakida nimalarni byuillasiz?
15. Muzey ochish tugrisidagi dastlabki xarakatlar va ularning asoschilari xakida kanda ma'lumotlarga ega buldingiz?
16. Urta Osiyodagi ilk muzey kachon ochilgan va uning faoliyati xakida suzlang.
17. Fargona muzeyi va uning ochilishi xakida nimalarni bilasiz?
18. Muzey nizomi va muzey ishi tugrisida kanda bilimga egasiz?
19. 1981 yil 29 sentyabrda madaniy yodgorliklar xakida kanda xujjat imzolandi?

20. Turkkomstaris kanday tashkilot va uning vazifalari? Turkkomstaris kanday vakolatlarga ega?
21. Turkkomstaris kanday vakolatlarga ega?
22. Sredakomstaris kay tarika vujudga keldi?
23. Urush yillarida muzeylar faoliyatida kanday uzgarishlar sodir buldi?
24. Muzey xodimlarinig urush yillaridagi fidokorona mexnatlari xakida nimalarni bilasiz?
25. "Vatanimiz jasoratnomasi" va " Uljalar kurgazmasi " kanday ma`rifiy va tarbiyaviy axamiyatga ega edi?
26. 1943 y 27 sentyabr' Tarix muzeyi takdirida kanday burilish xosil kildi?
27. Urushdan keyingi yillarda muzey xodimlari va muzeylar oldida turgan dolzarb masalalar nimalardan iborat edi?
28. Tematik ekskursiya va obzor ekskursiyalarning farki?
29. IKOM nima?
30. IKOMning maksadlari xakida ma`lumot bering?
31. IKOMning raxbarlik organi nima?

Adabiyotlar.

1. Muzeyshunoslik. Moskva.1988 yil.
2. N.Sodikova. Madaniy edgorliklar xazinasini. Toshken.1981 yil.
3. Instruktsiya po uchetu i xraneniyu muzeno`x tsennostey v muzeyax sistemo`.-Moskva.1977 yil

3-Mavzu. Mustaqillik sharoitida muzeylar va muzey tarmog`ining rivojlanish muammolari.

REJA

1. Mustakillik sharoitida muzeylar ishi.
2. Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining Uzbekiston muzeylari ishini takomillashtirish va rivojlantirish xakidagi karori.
3. Respublikaning muzeylar tarmogi va uni rivojlantirish masalalari.
4. Amir Temur muzeyning ochilishi va uning axamiyati.
5. Mustakillik yillarida Uzbek muzeylarining xalkaro alokalari.

Mustakillik yillarda muzeylarga bulgan e`tibor va talab oshib bormokda. Bu albatta, muzeylarning ijtimoiy vazifalari bilan boglik. Uzbekiston xududida mavjud muzeylar tizimini yanada takomillashtirish, ularning xalkning ma`naviy-axlokiy kamolotida tutgan urnini oshirish, muzey fondlarida saklanib kelinayotgan xalkimizning boy tarixini, mustakilligimiz odimlarini aks ettiruvchi, noyob, nodir eksponatlarni avaylab asrash, urganish, boyitib borish, dunyoga olib chikish va targib kilish, ulardan xalkimiz ongida milliy gurur va iftixorni, istiklol va Vatanga xurmat, sadokat tuygularini kuchaytirish yulida keng foydalanish, muzeylarning zamon talabiga mos yukori malakali mutaxassislar bilan ta`minlash, moddiy-texnika bazasini mustaxkamlab, jaxon muzeyshunosligi tajribalarini kullashga zarur

shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Yana shu katorda muzeylarni internet tizimi bilan boglash va ilmiy jihatdan markaz bulishdir.

Respublikamiz prezidentining “muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risida”gi 1998-yil 12-yanvardagi farmoni muzeylar va muzey xodimlarining xayotida katta burilish nuqtasi buldi.

Mamlakatimiz xududidagi mavjud bulgan muzeylar tuzimini yanada takomillashtirish, ularni xalkning ma'naviy-axlokiy kamolotida tutgan urnini yanada oshirish maksadida “Uzbek muzey” Respublika jamgarmasi tuzildi. Bunga kushimcha yana Uzbekiston Vazirlar maxkamasining 1998-yil 5-martdagi “Muzeylar faoliyatini tubdan kullab kuvvatlash masalalari to'g'risida”gi karori “Uzbek muzey”ga Uzbekiston muzeylariga xar tomonlama yordam kursatish vazifasini topshirdi. Ushbu karorda mamlakat muzeylarini ta'mirlash zarur texnik va zamonaviy asbob uskunalar bilan jixozlash xamda mablag bilan ta'minlash vazifalari yuklatilgan.

Tarmok — muzeylar faoliyati yunalishini ishlab chikarish, fan, san'atning biror tarmogiga tegishli bulishidir. Mustakillik yillarida bu muzey tarmoklariga e'tibor bergan bulsak, prezidentimiz karoridan sung yildan yilga rivojlanib, takomillashib bormokdi.

Muzeylarning tuplovchilik va noshirlik faoliyati xam rivojlanib usmokda. Muzeylarning tuplovchilik faoliyatiga ilmiy etnografik, arxeologik izlanishlar natijasida topilgan ilmiy asarlar, kulyozmalarni yigish va shular asosida muzeylardagi imkoniyat darajasida muzey xodimlarining makolalari bilan chikish. Bundan tashkari respublika miqyosida muzeylar faoliyatini maxsus jurnallarda yoritib borish va nashiryotlarda, bekletlar, plakatlar chikarish, kurgazmalar tashkil etish va uslubiy kitoblarda yoritib borish va boshka kuplab ishlarni amalga oshiridan iboratdir.

Tarmok, bu muzeylar faoliyatini yunalishi ya'ni ilmiy tadjikot, fond ishlari, kurgazmalar tashkil etishdir.

Ilmiy tadjikot ishlari ulkani urganish, san'ati, tarixi, adabiyoti to'g'risida ma'lumotlar yigish, ilmiy nashrlar chikarish, etnografik, arxeologik ilmiy tadjikotlar olib borish.

Fond ish muzey predmetlarini yigish, tadjik kilish, ilmiy kartochkalar, kataloglar, turli universal-kartochkalar, doimiy kurgazmalar, kuchma kurgazmalar tashkil etish.

Muzey vazifasiga kura ilmiy tadjikot, ma'rifat, tadjikot va ukuv muzeylariga, yunalishi va kolleksiyaalariga karab, tarmok, ulkashunoslik va me'morial muzeylarga bulinadi. Tarmok muzeyda ishlab chikarish, fan, san'atning biror tarmogiga tegishli buladi (masalan, tarix muzeylari, zoologiya muzeylari). Ulkashunoslik muzeylari muayyan ma'muriy territoriyaning tabiati, tarixi, xujaligi, san'ati, etnografiyasi va boshka soxalarni kompleks aks ettiradi. Memorial muzeylar muxim tarixiy voqealar, atokli arboblarga bagishlanadi.

Fargona ulkashunoslik muzeyning bugungi kunda tarmoklari viloyatimizning turli tumanlarida mavjud.

1. “Xamza Xakimzoda Niyoziy muzeyi” — SHoximardon kishlogida 1957 yilda ochilgan.
2. “Usmon YUsupovning memorial muzeyi” Kaptarxona kishlogida 1974 yilda ochilgan.
3. “Yuldosh Oxunboboev memorial muzeyi” Margilon shaxrida 1964 yilda ochilgan.
4. YAypan shaxridagi “Uzbekiston tumani tarixi muzeyi ” 1984 yil ochilgan.
5. “Adabiyot va san`at muzeyi” Margilon shaxrida 1989 yilda ochilgan.
6. Uchkuprik tumanidagi “Ziyovutdin Xaziniy uy muzeyi ” 1997 yilda ochilgan.
7. Oltarik tumani “Tarix muzeyi” 2000 yilda ochilgan.

Biz bu tarmoklar faoliyatiga nazar tashlasak, Prezidentimiz farmoni, Vazirlar Maxkamasini karori va viloyat xokimiyatining karori bu tarmoklar yaxshilanib, takomillashib, rivojlanib borishiga turtki bulganligini kurishimiz mumkin.

Madaniyat va xalk ta`limini vazirliklari tarkibida muzeylar bulishi yoshlarni vatanparvarlik ruxida tarbiyalashda muxim urin tutuvchi madaniyat uchoklari xisoblanadi. Bularga shon-shuxrat muzeylari, ulka tarixi, mexnat faxriylari asori atikalari, Buyuk siymolar tarixi, ulka tarixidan xikoya kiluvchi asori atikalardan iborat.

Bugungi kunda mamlakatimiz xududidagi turli muassasalar, korxonalar, kurilish tashkilotlari, kishlok jamoa boshkaruv xujaliklari koshida, shaxar, tuman, viloyat markazlarida, xalk ta`limi tizimida 1200 dan ortik muzeylar mavjud bulib, ularni eng yiriklari poytaxtda joylashgan.

SHu bilan birga unlab yozuvchilar, shoirlar, rassomlar, olimlar va mashxur san`at arboblarning uy muzeylari mavjuddir. Bu muzeylar xalkimizni uzok tarixdan xikoya kiluvchi, muzeydan sado beruvchi ma`naviyat maskanlari bulib, milliy mafkura va tafakkurni rivojlantiruvchi, yoshlarda milliy gurur va iftixorni yuksaltirishda ulug kadamlar bulib kolmokda.

Xar bir millatni shakllanish tarixi, u bilan boglik siyosiy jarayonlarni aks ettiruvchi muzeylar umumxalk muzeylari xisoblanadi. Xorazmdagi Ichan kal`a, Buxoro arki umumxalk muzeylariga misol buladi.

1996 yilining 18 oktyabr` kuni mamlakatimiz poytaxti kadimiy Toshkentning kok markazida Tong saxarda kur`on tilovati olis-olislariga taraldi. Ulug bobokalonimiz buyuk davlat arbobi va engilmas sarkarda Amir Temur yodi xotirasiga atab SHark milliy me`morchiligining noyob va mujizaviy namunasi bunyod etilib, Temuriylar tarixi davlat muzeyining tantanali ochilishi mamlakatimiz tarixini urganishga bulgan e`tiborni kuchaytirdi.

Muzeyning ochilish marosimida Prezidentni suzlagan nutkida shunday deyiladi. “Mamlakatimiz istiklolga erishgach “Amir Temur shaxsi yana vatan va millat timsoliga aylanganini istiklolimizning xar bir tadbirida, mustakil davlatimizning xar bir kadamida buyuk zot ruxi birga xamroxu-xamnafas bulib borayotganini ta`kidladi va uz fikrini davom ettirib, “Buyuk

shaxslarni tarix yaratadi”, deyдилar. Bunga kushimcha kilib soxibkiron bobomizning suronli xayotini xayol kuzgusi utkazib, buyuk buyuk shaxslarni millat kaygusidan utkazi, xalk dardi yaratadi”,-dedi.

Temuriylar tarixi davlat muzeyi me`moriy jixatdan juda mukammal muxtasham inshootdir. Bu avvalo bobokalonimizning mavjud shavkatiga, dunyoviy obryo-e`tiboriga va daxoligiga munosib bulsa, ikkinchi tomondan, temuriylar bugungi avlodining bunyodkorlik kudratidan, kozik didi, bekiyos iste`dodi va xayolotining cheksizligidan dalolat beradi. YAna uning axamiyati Temur va temuriylar davlatini yanada yaxshirok urganish, uni xayotga tadbik etish va milliy tariximizni xakkoniy tarixini yoritishda juda kattadir. Bugungi kunda bu muzey ilmiy markazga aylangan.

Vazirlar Maxkamasining 1998 yil 5 martdagi karori “Uzbek muzey” jamgarmasiga, Uzbekiston muzeylar jamoatchilik kengashining Xalkaro muzeylar Kengashi IKOMga a`zo bulganligini xisobga olib, Uzbekiston muzeylariga xar tomonlama yordam berish vazifasini topshirdi. Uzbek muzeylar dunyoning kuplab kuzga kuringan mamlakatlari bilan ya`ni Angliya, Amerika, Italiya, Frantsiya, Germaniya muzeylari bilan xamkorlikda faoliyat olib borib, yul kursatkichlar, bukletlar va kataloglar nashr kilinib xamda kurgazmalar tashkil etilmokda. Bizning Fargona Ulkashunoslik muzeyi kuplab mamlakatlar bilan xamkorlik kilmokda, jumladan YAponiya etnografiya muzey bilan xamkorlikda Fargonaning kadimgi tarixi yuzasidanilmiy tadjikot ishlarini olib bormokda. Muzey xodimlari ilmiy markazda ukish uchun YAponiya uiga taklif etilmokda. Bundan tashkari Rossiya davlat ermitaji, Sankt-Petrburgdagi Rossiya Davlat etnografiya muzeyi, Respublikamizda esa Uzbekiston Fanlar Akademiyasining Arxeologiya Instituti, Uzbekiston Xalklari tarixi muzeylari bilan doimiy alokalar olib boriladi.

Tayanch iboralar.

Muzey tarmoki, muzey predmeti, umumxalk muzey, Uzbek muzey,tabiat bulimi, san`at bulimi.

Nazorat uchun savollar.

1. Mustakillik Uzbekiston muzeylariga kanday ta`sir kursatdi?
2. Prezidentimiz Farmonining muzeylar uchun axamiyati kanday?
3. Vazirlar Maxkamasining karori muzeylarga kanday imkoniyat yaratadi?
4. Fargona ulkashunoslik muzey tarmoklari xakida ma`lumot bering.
5. Fargona ulkashunoslik muzey bulimlari xakida ma`lumot bering.
6. Amir Temur muzeyini ochishdan maksad nima?
7. Fargona ulkashunoslik muzeyining tarmoklari viloyatimizning kaysi tumanlarida joylashgan?
8. Uzbek muzey jamgarmasi IKOMga a`zo bulishi uzbek muzeylariga kanday imkoniyatlarni yaratdi?
9. Muzeylarning ilmiy ommaviy ishlari nimalardan iborat?
10. Xazina fondi ishi nimalardan iborat?

11. Tabiat bulimini ishi nimalardan iborat?
12. Tabiat bulimining vazifasi nimalardan iborat?
13. Muzey tarmogi nima?
14. Fargona ulkashunoslik muzeyi kachon tashkil etilgan?
15. X.X. Niyoziy muzeyi kachon va kaerda tashkil etilgan?
16. Oltarik tumanidagi tarixiy muzey kachon tashkil etilgan?
17. Fargona ulkashunoslik muzeyi kaysi mamlakatlari bilan aloka kiladi?
18. Amir Temur muzeyi kachon va kaerda ochilgan?
19. Vazirlar Maxkamasining "Muzeylar faoliyatini tubdan kullab-kuvvatlash va yaxshilash tugrisida"gi karori kachon kabul kilingan?
20. Uzbekistonda bugungi kunda nechta muzeylar mavjud?

Adabiyotlar.

1. I. A. Karimov "Tarixiy xotirasiz kelajak yuk" T.1998 y.
2. "Uzbekiston muzeylar ishini takomillashtirish va rivojlantirish xakida" Uzbekiston Vazirlar Maxkamasining karori G`G` Uzb. Abadiyoti va san`ati 1998 y. 10 yanvar'.
3. I. Sodikova "Madaniy yodgorliklar xazinasini" T. "Fan" 1981 y.
4. "Moziydan sado" jurnali.
5. "Fargona ulkashunosligi" F.-1996 yil.

4-Mavzu. Tarixiy muzeylar.

REJA.

1. Tarixiy muzeylarning paydo bulishi.
2. Mustamlaka davrida muzeylar axvoli.
3. Tarixiy muzeylarning asosiy ijtimoiy vazifasi.
4. Tarixiy muzeylarning tarmoklari va ixtisoslashuvi.

Xozirgi kunda jamiyat xayotida, xalkni fan va madaniyat bilan yakindan tanishuvida, ilm-fan va madaniyat rivojida, shuningdek xalk maorifida muzeylarning urni tabora usib bormokda. Bu soxada eng asosiy urinni shubxasiz tarixiy muzeylar egallaydi. CHunki, tarixiy muzeylar uz soxasiga kura ijtimoiy muammolarga, jumladan jamiyat va tabiat tarixi va kelajagiga muammolariga juda yakin turadi. Xam u xalkning ta`lim tarbiyasiga juda katta ta`sir kiladi.

Evropada tarix muzeylari dastlab XVI-XVII asrlarda paydo bulgan. Bu davrda Evropada kapitalistik ishlab chikarish rivoj topa boshlagan, shu bilan birgalikda ilm-fan, madaniyat, san`at, texnika xam rivojlanib borayotgan edi. SHuningdek buyuk geografik kashfiyotlar, Kopernik kashfiyotlari xam bu davr odamlarini urta asr dunyo karashidan voz kechib, yangi davr, yangi dunyo karash, yangi falsafa tomon yuzlanishga olib borayotgan edi.

Mana shu juda yirik ilmiy, ruxiy uygonish davrida ilmiy va boshka umumiy e`tiyojlar turli kolleksiyaalarni paydo bulishiga olib keldi. Ular

aloxida olimlarning kolleksiyasi, “tabiatshunoslar kabineti”, “nodir buyumlar kamerasi” kabi turli xil kolleksiyalar edi. Davr utishi bilan bu kolleksiyalar sistemalashib, ixtisoslashib bordi va tarixiy madaniy boyliklar kolleksiyasi, turli xil xarbiy kurol-arslaxalar, san`at asarlari kolleksiyasi kabi kolleksiyalar ajralib chikdi. Tarixiy muzeylarning rivojlanishidagi navbatdagi muxim kadam XVIII asrning ikkinchi yarmida kuyildi. Bu davrda kapitalistik jarayonlar keng rivoj topib, Evropa xayotida katta progressiv rol uynayotgan edi. Aynan shu davrdagi manbalarni tuplash va sistemalarini dastlabki umumiy koidalari paydo buldi va shu tarika muzey faoliyati ilmiy xarakter kasb eta boshladi. Muzey kolleksiyalari ilmiy tadkikotlarga katta kuch bera boshladi, ular uchun tadkik etish manbaiga aylana boshladi. Muzeylar tarixiy -madaniy, ilmiy boyliklar kurikxonasiga, texnika yutuklari xazinasiga aylanib bordi. SHuningdek muzeylar burjuaziyani ma`naviy-ruxiy oziklantirishdan, xalkning milliy gururini oshiradigan, uning urf-odatlari va tili, madaniyatini saklaydigan va paydo bulgan milliy burjuaga kuvvat beruvchi kuchga aylanib bordi, ularning milliy ozodlik kurashida muxim urin egalladi. Aynan shu tarika Vengriya milliy muzeyi(1802), Praga milliy muzeyi (1818) va Berlindagi kadimiy muzey (1828) lar paydo buldi.

Germaniyada muzeylarning rivojlanib borishiga kuprok Napoleon istilosiga karshi olib borilgan milliy-ozodlik kurashi katta yordam berdi. Aynan 19-asrning 20-yillarda Germaniya shaxarlarida kuplab muzeylar paydo buldi.

Rossiyada dastlabki muzeylarni paydo bulishi Petr I nomi bilan boglik bulsa, XIX asrda ular soni kupayib va ixtisoslashtib bordi. Misol uchun antik davr arxeologiyasiga oid 1811 yili Feodosiyada, 1825 yili Odessada, 1826 yilda Kerchda muzeylar ochilgan bulsa, XVIII asrdayok paydo bulgan xarbiy-tarix muzeylari kengayib, 1805 yili — Dengiz muzeyi, 1811 yili Interdant muzeylari va kelajakdagi Artilleriya tarixi muzeyi asosi paydo buldi.

XIX asrning 2-yarmida keng profildagi milliy muzeylar ochish xarakati kuchaydi. Buning asosida arxeologiya, etnografiya fanlarining rivojlanishi yotar edi. Ular uz kolleksiya va ilmiy tadkikotliarini 1845 yili tuzilgan Geografiya jamiyatida tuplar edilar. Arxeologik kolleksiyalar asosida 1872 yili Rossiya tarixi muzeyi ochildi.

Oktyabr` tuntarishidan keyin xokimiyatni egallab turgan bol'sheviklar xukumati muzeylarga jiddiy e`tibor berdi. 1917 yil noyabrdayok Xalk maorifi komissarligi “rossiya ishchilar, dexkonlar, soldatlar, matros va barcha fukarolarga” murojaat bilan chikib, barcha tarixiy milliy kiymatga ega bulgan boyliklarni saklash va tuplashga chakiradi va ularni xaklning mulki deb e`lon kildi. 1918 yil fevralidayok muzey ishi rivojiga bagishlangan butun Rossiya konferentsiyasi bulib utdi. 1917-1923 yillardayok 270 ta tarixiy muzey ochildi. Sobik ittifokning markaz va respublikalardagi umumittifok, respublika va regional axamiyatga molik muzeylar paydo buldi. Sobik SSSRda utgan asrning 80-yillarida mavjud bulgan 2208 tarixiy tarixiy muzeyning 1359 tasi tarixiy va tarix bulimiga ega bulgan ulkashunoslik muzeylari edi.

Garchi yukorida ta`kidlangan rakamlar dabdabali bulsada, aslida axvol butunlay boshkacha edi. Slbik mustamlaka tuzumi muzeylardan kuyidagi maksadda foydalandi.

1. Oktyabr' tuntarishidan keyingi dastlabki yillarda burjua madaniyati va mulki sifatida juda kup nodir tarixiy madaniy boyliklar muzeylarga topshirish baxonasida tortib olindi va talon-taroj kilindi.
2. 20-30 yillarda esa muzeylar tortib olingan, talon-tarojdan omon kolgan nodir buyumlar, san`at asarlari chet el valyutasini tuplash maksadida chet elga sotildi. Demak, aslida ular kapitalistik jamiyatga xos bulgan kapital jamgarish vazifasini bajardi.
3. Muzeylar kommunistik mafkurani xalk ongiga singdirish, xalkning uz ildizlaridan uzoklashtirish, ularni kommunistik mashinani oddiy bir mexanizmiga aylantirish uchun xizmat kildi.
4. Barcha respublikalardagi muzeylar rus shovinizmi bilan sugorildi va aslida ruslashtirish siyosatiga moslandi.

Tarixiy muzeylar kuyidagi ijtimoiy vazifani bajaradi:

1. Ilmiy-xujjatlash va kuriklash-saklash vazifasi.
2. Ilmiy tadjikot ishlarini olib borish vazifasi.
 - Muzey ishini rivoji uslubiy jixatdan ilmiy tadjik etish.
 - Muzey predmetlarini manba sifatida tadjik etish.
3. Ta`lim-tarbiyaviy ishlarini olib borish vazifasi.

4. Muzeylar uz ixtisoslashuviga kura kuyidagilarga bulinadi:

1. Tarixiy muzey — ba`zasida tarixiy fanlar mavjud bulgan barcha muzeylar, keng profildagi tarixiy, arxeologik, etnografik, muizmatik, xarbiy-tarixiy, iktisodiy-tarixi, ta`lim-tarbiya tarixi, maxsus tarixiy muzeylar (misol uchun sport) kiradi.
2. Badiiy muzeylar — san`at va sanatshunoslik xarakteriga ega bulgan barcha muzeylar; misol uchun tasviriy san`at muzeyi.
3. Maxsus tarixiy muzeylar — faoliyati maxsus fanlar doirasidagi muzeylar; biologik, botanik, zoologik, geologik, ekologik.
4. Texnika muzeyi — texnika fanlarga boglik muzeylar; sanoat, politexnik, avtotransport, aloka va boshkalar.
5. Adabiyot muzeyi — yozuvchilar xayoti va faoliyatiga doir bulgan adabiyot rivojlanishiga karatilgan barcha muzeylar.
6. Kompleks muzeylar — ikki yoki undan kup soxaga ixtisoslashgan muzeylar.

Tayanch iboralar:

Tabiatshunoslar kabinet, nodir buyumlar kamerasi, ilmiy xujjatlash, muzey ishini uslubiy tadjik etish..

Nazorat uchun savollar.

1. Tarixiy muzeylarning jamiatdagi axamiyati kanday?
2. Evropada muzeylar kanday sharoitda rivojlandi?

3. Milliy-ozodlik xarakatlarini muzeylarning rivojlanishdagi urni kanday?
4. Germaniyadagi tarixiy muzeylar kanday sharoitda tashkil topdi?
5. Rossiya muzeylarini rivojlanishi xakida nimalar bilasiz?
6. Mustamlaka davrida muzeylar asosan kanday vazifalarni bajarar edi?
7. Tarixiy muzeylarning ijtimoiy vazifalari kanday?
8. Kanday muzey tarmoklarini bilasiz?
9. Kompleks muzeylar xakida ma'lumot bering?
10. Rossiyadagi tarixiy muzeylarning shakllanishida kaysi soxa olimlarining xizmatlari katta buldi?

Adabiyotlar:

1. I. A. Karimov "Tarixiy xotirasiz kelajak yuk" T.1998 y.
2. "Uzbekiston muzeylar ishini takomillashtirish va rivojlantirish xakida" Uzbekiston Vazirlar Maxkamasining karori G`G` Uzb.Abadiyoti va san`ati 1998 y. 10 yanvar'.
3. I. Sodikova "Madaniy yodgorliklar xazinasini" T."Fan" 1981 y.
4. Muzeysunoslik. Moskva 1988 y.

5-mavzu: Muzeylarning ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati.

REJA.

1. Muzey tadqiqot markazi sifatida.
2. Tadqiqotchilik faoliyati asoslari.
3. Tarixiy muzeydagi muzeysunoslik tadqiqoti.

Muzeylarning eng asosiy ijtimoiy vazifalaridan biri ilmiy tadqiqot ishidir. Juda kup ilmiy tadqiqot institutlaridan farkli ularok ravishda muzeylarning ilmiy tadqiqot ishlari uziga xos xususiyatlarga ega. Uning uziga xosligi asosan shundaki, muzeyda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar juda keng tarmokli bulib, uz navbatida uning natijalari kup tarmoklarga ta'sir etadi. Bu ilmiy tadqiqotlar biror-bir tarixiy manbani urganish maksadida, shuningdek, tarixiy manbalarni yoki bir turdagi muzey predmetlarini konservatsiyalash, restavratsiya kilish, saklash, kuriklash, xizmat kursatish maksadida xam bulishi mumkin. Tadqiqot ishlarida soxaga kura deyarli barcha fanlar, jumladan pedagogika, psixologiya, sotsiologiya fanlarining xam uslublari kullaniladi. Muzey predmetini urganishga yunaltirilgan ilmiy tadqiqot ishlarida shu predmet taalukli bulgan fanlar uslublaridan foydalanilsa, shu predmetni muzeysunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etganda yoki umuman muzeysunoslik tadqiqotida zarur bulgan tabiiy fanlardan tashkari yukorida ta'kidlaganimizdek, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya fanlarining uslublaridan foydalaniladi. Muzeylarning tadqiqotchilik faoliyatiga e'tibor kundan-kunga oshib bormokda. 1968 yil Irji Neustupniy

uzining “Музей i issledovanie” asarida muzeylarni uziga xos ilmiy tadkikot instituti deb baxolagan edi. IKOM (Xalkaro Muzeylar Kengashi) — YUNESKO koshidagi muzeylar faoliyatini koordinatsiyalashtirish buyicha xalkaro markaz — uzining 1978 yilga kengashida muzeylarning tadkikotchilik faoliyatini urganib, bundan buyon shu jarayonni doimiy kullab-kuvvatlab, nazorat kilib borishni uz oldiga asosiy maksad kilib kuygan edi.

2. Muzeyning tadkikotchilik faoliyati asosi bulib, agar bu faoliyat muzey predmetini manbaviy nuktai nazardan urganishga yunaltirilgan bulsa, muzey fondlarida saklanayotgan moddiy, tasviriy va yozma muzey predmetlari xizmat kiladi. Muzeyda olib borilayotgan tadkikot ishlarini shu nuktai nazardan uch guruxga bulish mumkin:

- muzey predmetlarini umumtarixiy nuktai nazardan tadkik etish. Muzeyda saklanayotgan yoki muzey fondiga yangi kabul kilingan predmetlarning paydo bulish joyi va davri, uning muallifi xamda shu predmetdan foydalangan davr aniklanadi. Aynan shu jixatlar predmet ya`ni tarixiy manba xakida fikr yuritishda asos bulib xizmat kiladi. CHunki, tarixiy manbaning, misol uchun, yozma manbaning muallif tomonidan yozilgan davri va etib kelgan nusxaning xattotlar tomonidan kuchirilgan davr urtasidagi fark, muallifning shu manbada yoritilayotgan vokealarga kanchalik daxldorligi xakidagi ma`lumotlar shu manbaga bulgan ishonch darajasiga xam ta`sir kiladi. Bu misolni muzeyda saklanayotgan barcha tarixiy manbalarga nisbatan kullash mumkin.
- Komplektlash jarayonida umumtarixiy tadkikot. Muzeylarni komplektlab borish fakat muzey predmetlari kolleksiyasini tuldirib borish uchungina emas, balki tarix fanining bunday keyingi rivojlanishi uchun xam zarurdir. SHundagina muzey kurgazmalari asl-nusxa muzey predmetlari bilan ta`minlab boriladi. Lekin bu boradagi eng muxim vazifa komplektlash kontseptsiyasini ishlab chikishdir. Muzey fondini komplektlash kontseptsiyasini ishlab chikish, ayniksa, zamonaviy muzey predmetilarini tuplash uchun juda muximdir. CHunki bugungi kun xam ertaga tarixga aylanadi. Lekin bu bugungi kunga oid xamma narsani muzeyga kabul kilish zarur degani emas, albatta. Aynan kanday predmetlarni muzey fondiga kabul kilish zarurligi muzey fondini komplektlash kontseptsiyasida kursatilgan bulishish shart. Komplektlash jarayonida tadkikotchilik faoliyatida turli uslublardan foydalaniladi. Ular ichida eng muximi va kup samara beradigani dala tadkikotidir. Bu uslub asosan arxeologiya, etnografiya, san`atshunoslik va boshka bir kator fanlar yunalishida kullaniladi. Arxeologlar turli xududlarda kazilma ishlarini olib borib muzey fondlarini asl-ilmiy predmetlar bilan tuldirib borsa, etnografiya va san`atshunoslik turli kishloklarda xozirgi kunda xam saklanib kolgan, tarixiy va ilmiy axamiyatga ega bulgan kuplab ma`lumot va ashyolar tuplab, muzey fondini yanada boyitishlari va uz navbatida fan rivojiga katta xissa kushishlari mumkin.

- Tarixiy eksponatlarni ilmiy tayyorlash. Muzey kurgazmasini tashkil etish muzey faoliyatining yana muxim kirralaridan biridir. Muzey kurgazmasi ilmiy asosda tashkil etilishi va kurgazma eksponatlari joylashuvi xam tarixiy nuqtai nazardan tugri bulmogi kerak. Ma`lum bir mavzular buyicha shoshilinch kurgazmalar tashkil etish zarur bulib kolgan xollarda esa ba`zi bir maxsus eksponatlarni tez va chukurrok urganish, yangi predmetlarni eksponat sifatida tayyorlash lozim buladi. SHuningdek, mavzuni yaxshirok yoritish uchun ilmiy-kumakchi materiallar (xarita, chizma, jadval va boshkalar)ni tayyorlash xam kerak buladi. Demak, tarixiy eksponatlarni kurgazmaga tayyorlash xam kerak buladi. Demak, tarixiy ekmponatlarni kurgazmaga tayyorlash ilmiy asosda tashkil etiladi va ma`lum bir ilmiy tadjikotlar olib borishni talab etadi.

3. Muzey faoliyatida muzeyshunoslik tadjikoti xam muxim axamiyatga egallaydi. Muzeyshunoslik tadjikotiga muzey faoliyatini yanada yaxshilash, muzey predmetidan yanada samaralirok va faolrok foydalanish, muzey predmetini saklash va kuriklash ishini yaxshilash soxasidaga tadjikotlar majmui karadi. Muzeyshunoslik tadjikoti kuyidagi yunalishlarda olib boriladi:

1. Fondni muzeyshunoslik nuqtai nazaridan tadjik etish. Bu yunalishda asosan muzey fondini komplektlashning umumiy konseptsiyasini ishlab chikish, uning shakl va uslublarini aniklash, yigish va saklash ishi buyicha xujjatlashtirish nizomlarini ishlab chikish, muzey predmetlarini fond bulimlariga joylashtirish buyicha ilmiy tadjikotlar olib boriladi. Bu tadjikotlar natijasi fond ishini yanada yaxshilash, ularga predmetlarni va ilmiy kumakchi materiallarni tugri joylashtirishga olib keladi.
2. Muzey fondlarini saklash, kuriklash yunalishidagi tadjikotchilik. Muzey faoliyatining asosiy yunalishlaridan biri muzey predmetini kelgusi avlodlarga etkazish uchun saklash va kuriklashdir. Bu soxani yanada rivojlantirish doimiy izlanishlarni talab etadi. Bu borada konsevatsiyalash va kayta tiklash ishlari xam olib boriladi. Faoliyat natijasini yanada yaxshilash esa tabiiy fanlar yutuklaridan doimiy xabardor bulish va ulardan keng foydalanish, kuplab tajribalar olib borish vazifasini kuyadi.
3. Muzey kommunikatsiyasi yunalishidagi tadjikotchilik. Bu yunalishdagi tadjikotchilik uziga xos xususiyatlariga kuyidagi guruxlarga bulinadi:
 - kurgazmalilik yunalishidagi tadjikotlar muzey eksponati fakat ilmiy axborot berish kobiliyatiga emas, balki uziga xos tomoshaboplik, kurgazmalilik xususiyatiga xam ega bulishi kerak. Muzey kurgazmasi badiiy-me`moriy jixatdan mukammal echimga ega bulishi, tomoshabin didi va saviyasi talablarga javob bera lishi xam zarur. Muzey kurgazmasini badiiy-texnik echimini ishlab chikayotgan paytda tomoshabinlarning jismoniy imkoniyatlarii xam xisobga olinishi xam muxim axamiyat kasb etadi. Misol uchun eksponat joylashtirilayotgan paytda tomoshabinlarning urtacha buyi, kurish kobiliyati, kurish maydoni, maydonni yoritilish mikdori, tomoshabinlar yunalishi (marshruti) va boshka jixatlar e`tibordan chetda

kolmasligi shart. Aynan shu yunalishdagi muzey faoliyatini rivojlantirib borish bir kator tabiiy fanlar va dizeyn mutaxassislari bilan birgalikda doimiy tadkikotlar olib borishni talab etadi.

- Muzey pedagogikasi tadkikoti. Muzey ta`lim-tarbiyaviy jarayon xam muzey faoliyatining asosiy yunalishlaridan biridir. Bu yunalishda muzey pedagogikasi muxim urin tutadi. Muzey pedagogikasi tadkikoti muzeyning ta`lim-tarbiyaviy jarayonini yanada rivojlantirish, yangi uslublarni yaratish va kullash yunalishida izlanishlar olib boriladi. Fakat muzey kurgazmasi jarayonida pedagogik faoliyat olib borish bilan cheklanmasdan, jamiyat talabiga karab turli uchrashuvlar, tugaraklar, kuchma kurgazmalar tashkil etish va uni yukori darajada utkaza olish xam muzey pedagogik faoliyati va tadkikoti natijasidir.
- Sotsiologik tadkikot. Muzey fondidan tularok, kengrok foydalanish va ularning samaradorligini yanada oshirish uchun sotsiologik tadkikot xam zarur buladi. Bu uslub aslida muzeyshunoslikda utgan asrning 30-yillaridan boshlab kullanila boshlagan. Sotsiologik tadkikot muzey faoliyatini xalk orasida kanday ta`sirga ega ekanligini, uni samaradorlik darajasini aniklab beradi. SHuningdek, bu tadkikot natijasida muzeyga asosan axolining kanday yoshdagi kismi, katlami tashrif buyurayotganligi va ular asosan kaysi predmetlarga yoki mavzularga kizikayotganligi ma`lum buladi. Bu esa muzeyning yakin kelajakdagi rejalarini tuzishda, uni ishini tugri tashkil kilishda va zamon talablariga moshlashtira olishda, rakobatbardosh bulishda katta axamiyatga egadir. Sotsiologik tadkikotlarni doimiy ravishda va keng mikiyosda olib borayotgan muzeylar — uz kelajaklarini ta`minlayotgan, muzeylarning rakobat maydonida uz urinlarini mustaxkamlab borayotgan muzeylardir.
- Psixologik tadkikot. Muzey faoliyatini uz urnilarnini jamiyat psixologiyasini, axoli katlamlari psixologiyasini doimiy urganib, kuzatib borish va muzey ishini tashkil etishda shu urganish va kuzatish natijalarini xam xisobga olish muxim axamiyatga ega. Psixologik tadkikot natijalari muzeyning barcha bulimlari uchun, jumladan muzey pedagogikasi, muzey kurgazmalarini badiiy-me`moriy jixatdan tashkil etish ishlarida xam katta yordam beradi.

Tayanch iboralar.

Ilmiy tadkikot, IKOM, muzey predmetini umumtarixiy tadkik etish, komplektlash tadkikoti, tarixiy ekmpnatlarni tayyorlash, muzeyshunoslik tadkikoti, fond ishini tadkik etish, kurgazmalilik tadkikoti, pedagogik tadkikoti, sotsialogik tadkikot, psixologik tadkikot.

Nazorat uchun savollar.

1. Muzeyda tadkikotchilik faoliyatini asosan necha yunalishda buladi?
2. Muzeydagi tadkikot ishlarnining uziga xosligi nimada?
3. IKOM kanday tashkilot?
4. Irji Neustupno`y muzeyning tadkikotchilik faoliyati xakida kanday fikr bildirib?

5. Muzey predmetini umumtarixiy nukta nazardan tadkik etish deganda nimani Tushunasiz?
6. Muzeyshunoslik tadkikoti xakida nima bilasiz?
7. Kurgazmalilik tadkikoti kanday axamiyatga ega?
8. Muzey pedagogikasi tadkikoti xakida gapirib bering
9. Sotsiologik tadkikot muzeyga nima uchun kerak?
10. Psixologik tadkikot muzey faoliyatini uchun zarurmi?

Adabiyotlar.

1. Muzevedenie. M.1988 g.
2. N. Sodikova. Madaniy yodgorliklar xazinasini. T.1981 yil.
3. Kirienko E. M. Istoricheskiy muzey. M.1984 g.

6-Mavzu: Davlat muzeyi fondi, ularni xisobga olish muzey ashyolarini o'rganish

REJA

1. "Muzey fondi" tushunchasi.
2. Muzey fondini ilmiy tashkil etish.
3. Muzey fondi ishining asosiy yunalishlari.
4. Muzey ashyolarini urganish uslubi.

Muzey faoliyati, ishi muzey fondi asosida yuritiladi. Bu ishning amalga oshirish va kimmati muzey xodimlarining manba tugrisidagi bilimlarini, manbaning madaniy kimmati, xissiy ta'siri, tarixiy jarayoni xakidagi ma'lumotlarni aniklash va oydinlashtirish yulidagi sa'yi xarakatlari bilan belgilanadi. Manbani sotib olish, saklash, tadkik etish, uni ilmiy va ta'lim-tarbiya ishiga tadbik etish esa yanada muxim vazifa xisoblanadi. Muzey fondi utmishi, xozirgi zamon va kelajakni boglovchi, uygunlashtiruvchi manbadir. Muzey fondining arxiv va kutubxona fondlaridan farki shundaki, u tarixiy jarayonni kompleks xujjatlashtiradi. Muzey uchun ma'lumotning xajmi va mundariyasi, predmetning joylashishigina predmetning tabiati, uning kaysi maksadda kachon va kanday yigilganligi tugrisidagi ma'lumotlar xam muximdir. Predmetning tabiatiga, uning ma'lumot berish imkoniyatiga kura tarixiy manbalar kuyidagi turlarga bulinadi:

- a) moddiy manbalar;
- b) tasviriy manbalar;
- v) yozma manbalar;

g) fonoyozuv va kinofil'mlar.

Moddiy manbalarga moddiy madaniy yodgorliklar — mexnat kurollari, xarakatlantirish moslamalari, maishiy predmetlar, kurollar v.b.lar kiradi. Moddiy manbalar fakat predmetning tarkibidagina ma'lumot bermay, uning shakli, kurilishi, ulchovi, ogirligi, rangi v.b.lar xakida ma'lumot beradi. Ular yana usha davr tarixiy jarayon, madaniyati, ilmiy yutuklar xakida xam ma'lum ma'noda tasavvur xosil kiladi. Moddiy manbalar mavxum tushuncha emas, balki anik tushunchalar xosil kilish imkoniyatini beradi.

Tasviriy manbalar turli buyok, fgura, belgi v.b. narsalar vositasida yaratilib, ular musavvirlik ishlari, grafika, xaykaltaroshlik, badiiy plakatlar va fotografiya maxsulotlari kiradi. Bu tasviriy manbalar vokealar xakida, portret da aks etgan shaxslar xakida, plan va kartalar esa anik geometrik shakl, ulchov xamda geografik joylashuv xakida ilmiy ma'lumotlar beradi.

YOzma manbalar suz va belgilar yordamida ma'lumot berib, ularga yilnomalar (letopis'), solnomalar, konunlar majmui, siyosiy partiyalar xujjatlari, statistika materiallari, ilmiy ishlar, adabiyotlar, publitsistik asarlar, nodir kitoblar v.b.lar kiradi. YOzma manbalar turfa va keng ma'lumot berish imkoniyatiga ega. Ularni 3 guruxga bulib urganiladi:

- a) ilmiy va ish yuritish xakida ma'lumot beruvchi (konunlar, siyosiy va statistik xujjatlar, ilmiy izlanishlar);
- b) estetik manbalar (badiiy adabiyotlar);
- v) umumiy ma'lumot beruvchi manbalar (publitsistik asarlar, memuarlar, yilnomalar va solnomalar).

Fonoyozuv va kinofil'mlar muzey predmetlari orasida muxim urin tutadi. Fonoyozuvlarda musika, ma'lum shaxsning nutki, kurilish ishi shovkini, ukishdagi ma'lum talaffuz yoki san'atkorlarning ijro etgan kuylari aks etgan bulishi mumkin. Kinofil'mlar ovozli va ovozsiz bulishi mumkin. Fonoyozuv va kinofil'mlar muzey fondining maxsus, sermaxsul guruxi xisoblanadi.

2. Muzey fondidagi premetlar: a) nodir predmetlar va b) tipik muzey predmetlariga bulinadi. Muzey predmetlari ma'lumot mazmuniga, kimmatigagina emas, uning xayratnarli xususiyatiga kura xam farkanadi. Bunda predmetning kanda y kimmatbaxo materildan ishlanganligi emas, balki uning yukori ekspressiv xususiyati muxim. Demak, shunday muzey uchun muxim axamiyatga ega buyumlar nodir buyumlar xisoblanadi. Tipik predmetlarga turdosh, kup uchraydigan muzey predmetlari kiradi.

Muzeyning ilmiy-kumakchi materiallariga, muzey predmetlari safiga kirmaydigan, lekin uni urganish va namoyish etishga yordam beradigan materiallar kiradi.

Ular asosan 4 guruxga bulinadi:

1. Muzey predmetlarini tashki kurinishini tiklashga, asl nusxalarini kayta uz xoliga keltirishga yordamlashadigan materiallar.
2. Muzey predmetining tuzilishini aniklashga, tadvik etishga yordam beradigan materiallar (rentgen).

3. Muzey predmetlarini uzaro alokasini urganishga yordam beradigan materiallar (masalan: sxemalar, matolarni tukish usullarini kursatadigan).
4. Anik bir tarixiy vokeani urganishga yordam beradigan materiallar-diagramma va xaritalar, chizmalar.

Muzey fondlari uz navbatida kuyidagi 4 talabga javob berishi kerak:

1. Muzeylar fondi uz soxasiga karab tashkillashtirilishi kerak. M: arxeologiya, etnografiya, ulkashunoslik v.b.
2. Fondining shakllanishi tarix va muzeyshunoslik fanlarining yutuklariga mos bulmogi kerak.
3. Fondlarni doimiy va maksadli ravishda tuldirib, boyitib borish zarur.
4. Fondlar ilmiy tashkil etilishi shart.

II. Muzey kolleksiyalarining kimmati uning mikdori va sifati bilan belgilanadi. Bu kolleksiyalar kaysi davr, vokea, xodisa, manbaga tegishliligi; uning kurilishi, asosi, tasviriyligi, maishiy-sotsial xususiyati, davri va joyi , kimmatli berajak ma`lumotiga karab ilmiy printsip asosida guruxlanishi lozim. SHunga kura muzey fondi kuyidagi turlarga bulinadi:

1. Asosiy fond — tarkibiga kolletsiiyaning asosini tashkil kiladigan, muzey faoliyatini tula ochib beradigan predmetlar kiradi.
2. Almashtiruv fondi — unda muzey kam extiyoj sezadigan predmetlar urni egallaydi, ya`ni muzey faoliyati uchun unga muxim bulmagan ashyolar kiradi.

3. Kollektsion fond — muzey fondining asosini. YAdrosini tashkil etadi. Unda yagona nusxa yoki nusxalar ichida eng yaxshi nusxa saklanadi.
4. Dublet fond — asosan tipik predmetlardan tuziladi

3. Muzey fondi ishining asosiy yunalishlari. Fond ishini asosiy maksadi muzey predmetini tadqiq etish va urganish, saklash va foydalanish uchun zarur sharoitlarni yaratish, fond ishi nazariyasi va uslublarini ishlab chikarishdir:

1. Muzey kolleksiyasini tuldrib borish. Bizni urab turgan olamdagi predmetlar orasida muzey axamiyatiga moliklarini tanlab borish.
2. Muzey predmetlarini xisobga olish. Xisobga olish natijasida predmet muzeyning xukukiy ximoyasiga utadi.
3. Muzey predmetlarini saklash. Muzey predmeti va ilmiy-kumakchi materiallarni fizik saklash, zarur bulsa tiklash ishlarini olib borish.
4. Fondni urganib borish. Fond bulimlarini urganish va yangi bulimlarni tashkil etish borasida izlanishlar olib borish.
5. Fond ishi buyicha konsultatsiyalar tashkil kilish.
6. Muzey predmetlarini urganish.

4. Muzey predmetlarini urganish uslublari. Muzey predmetlarini urganish fondi ishining asosiy yunalishi bulib, aniklash, turkumlash va tartiblashtirish, sharxlash vazifalarini uz ichiga oladi.

- Aniklash jarayonida muzey predmetining — xom ashyosi, ulchami, ogirligi, rangi, tayyorlanish uslubi, ijtimoiy, etnik, mualliflik mansubligi v.b. jixatlari urganiladi. YUkorida ta`kidlangan jixatlarni urganish xam katta axamiyatga ega. Misol uchun mexnat kurolini tosh, bronza yoki temir davriga oid ekanligini aniklashda yordam beradi.
- Turkumlash va tartiblashtirish kuyidagi belgilarga karab olib boriladi:
 1. Umumiy turkumlash. Predmetlarni avval turlariga karab, sungra aloxida belgilarga muvofik bulish, taksimlash.
 2. Xronologik jixatdan turkumlash akki kurinshda buladi: a) predmet yaratilgan davr buyicha; b) predmet foydalanilgan davr buyicha.
 3. Geografik jixatdan turkumlash xam ikki kurinishda buladi: a) predmet yaratilgan xudud; b) predmet foydalanilgan xudud buyicha.
 4. Etnik mansubligi asosida.
 5. Ijtimoiy mansubligi asosida.
 6. Mualliflik mansubligi asosida.
 7. Nom, ism belgisiga karab asosan anik shaxslarga tegishli predmetlarga turkumlanadi. Bu jixat xotira muzeylari uchun muxim.
 8. Ashyoviy turkumlash asosan ashyoviy manbalar buyicha olib boriladi.
 9. Mavzuviy turkumlash.
 10. Tarmoklar buyicha turkumlash.
- Izoxlash. Muzey predmetlarini izoxlash juda katta axamiyatga ega bulib, predmet xakida kushimcha kuplab ma`lumotlarni yigishni va urginishni talab etadi. Natijada predmet foydalanilgan, yaratilgan davr xakida tula tushuncha xosil buladi.

Tayanch iboralar:

muzey fondi, Davlat muzey fondi, fondi ishi, fondni ilmiy tashkil etish, fond

talablari, xisobga olish, turkumlash, tartiblashtirish, saklash, muzey predmetini urganish, muzey predmetini urganish uslublari.

Nazorat uchun savollar:

1. Davlat muzey fondi nima?
2. Muzey fondi nima?
3. Muzey predmeti necha turga bulinadi?
4. Muzey fondi kanday bulimlarga bulinadi?
5. Tipik predmetlarga kanday predmetlar kiradi?
6. Nodir predmetlarga kanday predmetlar kiradi?
7. Muzey predmetini urganish deganda nimani tushunasiz?
8. Muzey pedmetini xisobga olish kanday axamiyatga ega?
9. Muzey predmetini turkumlash va tartiblash nima?
10. Asosiy va almashinuv fondlari nima?

Adabiyotlar.

1. Muzevedenie. M.1988 g.
2. N. Sodikova. Madaniy yodgorliklar xazinası. T.1981 yil.
3. Kirienko E. M. Istoricheskiy muzey. M.1984 g.

7-Mavzu: Muzey kurgazmasi. Loyixalashning ilmiy asoslari.

REJA.

1. Asosiy tushunchalar.
2. Muzey kurgazmasini tashkil etish.
3. Kurgazma materiallari.
4. Muzey kurgazmasini ilmiy loyixalash.

1. Muzey predmeti kurgazma uchun tanlab olingadan sung, uning tushunchasi bir muncha uzgarib, (ta`lim-tarbiya berish, ta`sir etish) endi u **muzey eksponatiga** aylanadi. Kurgazmada foydalanilgan barcha materiallar (barcha moslamalar, kumakchi materiallar, muzey eksponatlari) **kurgazma materiallari** xisoblanadi. Muzey kurgazmasining bir-biriga uzaro boglik, bir-birini davom ettiriradigankismlari yaxlik xolda kurgazmaning **mavzuviy tuzilmasi (strukturasi)** deb ataladi. YUkorida ta`kidlangandek, muzey eksponati, kurgazma materiallari va boshka kurgazmani tashkil etadigan barcha materiallar bir-birini tuldirgan, davom ettirgan yagona goyaga xizmat kilgan xoldagi guruxi **kurgazma kompleksi** deyiladi. Muzey kurgazmasini tashkil etishning turli xil uslublari mavjud. Bu uslublار me`moriy, badiiy va loyixachi dizaynerlar tomonidan kurgazma xolatiga va shu kurgazma kuyiladigan muzey predmetlarining shakli va ulchamiga karab tanlanadi. Mana shu uslublار kompleksiga **muzey kurgazmasini tashkil etish uslublari** deyiladi. Muzey kurgazmasini kurgazmam maydonining me`moriy imkoniyatiga karab kurgazmaga kuyilgan muzey predmetining shakli va

ulchamiga karab, shuningdek kurgazmaning mavzusidan kelib chikib muzey kurgazmasini ilmiy, memoriy, badiiy loyixasini ishlab chikish memoriy-badiiy echim deyiladi. Ba`zi xolatlarda mavzuning dolzarbligiga karab yoki biror-bir tarixiy vokea, sana, yubiley munosabati bilan vaktinchalik kurgazmalar tashkil etiladi. Bunday kurgazmalar katta maydonni egallamasligi va fakat muxim mavzuni yoritib berishda axamiyatga ega bulgan muzey predmetlaridan tashkil etilishi bilan xarakterlanadi. Lekin shunday bulsada, vaktinchalik kurgazmalarining katta ta`lim-tarbiyaviy xamda targibot kuchi ta`siri bekiyos buladi.

2. Muzey kurgazmasini tashkil etishda bir necha talablarga axamiyat berish kerak:

1. Muzey kurgazmasi ilmiy konseptsiyasi asosida tashkil etilishi, u tarixiy muzeylarda tashkil etilganda tarixiylik xolislik, ilmiylik talablariga javob bera olishi va dialektik uslubga asoslanishi kerak. Muzey kurgazmasi xronologik ketma-ketlikda va xolik yoritilishi xamda yuz bergan vokealarning sabab okibatini boshka tarixiy vokealar bilan sabab va okibatda uzaro bogliklik va uzaro rivojlannganligini kursatib berishi keark.
2. Muzey predmeti kurgazmada ikki talabni bojarishi lozim:
 - a) muzey predmeti kurgazma mavzusi buyicha faktik dalil, isbotlanuvchi manba vazifasini bajarishi lozim;
 - b) kurgazma mavzusini tula tushunish, usha davrni tula xis etish va kompleks ma`lumot olish uchun yordam berish kerak.
3. Muzey kurgazmasini tashkil etayotganda jamiyatning tarixiy bilimlaridan kanchalik xabardorligi saviyasiga axamiyat berish va kurgazmani ilmiy saviyasiga asosan urta me`yordagi tashrif buyuruvchilar uchun muljallangan bulishi kerak. Kurgazma tashrif mavzusidan jamiyatning xabardorlik saviyasi xar bir mavzu uchun turlicha bulishi tabiiy. Buni urganish va kurgazmani ilmiy jixatdan uta murakkab bulib ketmasligiga axamiyat berish kerak. Muvzuning ilmiy jixatdan murakkab tomonlarini maxsus ilmiy konferentsiyalarda, seminarlarda urganish va namoyish etish ma`kul.

Mavzu kurgazmasini tashkil etishda uni mavzuviy va kompleks mavzuviy tizimini ishlab chikish va muzey predmetlarini shu asosda tashkil etish va joylashtirish kerak.

3. Muzeysunoslik kurgazmasining materiallari asosan quyidagilardan iborat:

1. Muzey predmetlari muzey predmetlari kurgazmaning asosi-yadrosi xisoblanadi. Kurgazmaga quyiladigan muzey predmetlari asosan quyidagilarga bulinadi:
 - a) moddiy-ashyoviy predmetlar. Tarixiy muzey kurgazmalarida eng kup uchraydigan predmetlar shubxasiz moddiy-ashyoviy predmetlardir. Ular ibtidoiy jamoa tuzimi davridan to xizirgi kunga kadar bulib utgan tarixiy jarayonlar va vokealar xakida xikoya kilishi mumkin. Bunday predmetlarning bir kismi amaliy sanoat, badiiy xunarmandchilik, san`at tarixiga xam oid bulishi mumkin.

- B) tasviriyl predmetlar. Muzey kurgazmasi mavzuni ochib berishda, ta'sirchanlikda va kurgazma mavzusiga oid bulgan dvar ruxi va muxitni tashrif buyuruvchilarga singdirishda tasviriyl predmetlarning axamiyati katta. Tasviriyl predmetlar mavzu uchun kup xollarda faktik dalil, isbotlovchi manba sifatida xizmat kilmasligi mumkin. Lekin shunday xollar xam buladiki, ular yagona ishonchli isbotlovchi manba bulishi mumkin. Bunday xollarda kupgina musavvirlarning uz kuzi bilan kurganlari asosida chizgan suratlari va fotosuratlar bilan yuz berishi mumkin. Misol uchun Samarkanddagi Mirzo Ulugbek madrasasining xozir mavjud bulmagan turtinchi minorasi, uni uz kuzi bilan kurgan rus musavviri Verishchagin suratlariida saklanib kolgan.
 - v) yozma materiallar. YOzma materiallar sirasiga tarixiy asarlar, yuridik xujjatlar, yorliklar, farmon va buyruklar kiradi. Kurgazmada tarixiy asarlar bilan birgalikda mavzuga oid bulgan yuridik xujjatlar — farmon, konun, sud xukmi va boshkalar xam axamiyatga ega. Ular kup xollarda kuchli ta'sirvositasi va anik isbotlovchi manba sifatida xam juda muxim. Misol uchun yozuvchi A. Kodiriyning tergov kilish xujjatlari, tergov jarayoni atni yoki unga "Mutakillik ordeni" berilishi xakidagi prezident farmoni.
 - G) xujjatli fonomateriallar. Muzey kurgazma larida xujjatli fotomateriallar ya'ni kuy, kushik, nutk va boshkalar xam katta axamiyatga ega. Misol uchun "Mustakillik" mavzusidagi kurgazmada prezidentimiz I.A.Karimovning Uzbekiston mustakilligigi e'lon kilishini fono yoki video yozuvi namoyish etilsa katta samara beradi. SHuningdek, muzey kurgazmasi mavzuga mos keladigan biror kuy, zarur bulsa shovkin yoki ovozlar fonoyozuvi xalkit bermaydigan darajada eshittirib turilsa yanada katta samara beradi, ta'sirchanlik keskin ortadi.
2. Muzey kurgazmasini tashkil etishda yordam beradigan kumakchi materiallar. Bular safiga asosan kurgazma tashkil etishda foydalanilgan zarur moslamalar, mebellar va boshkalar kiradi. Kumakchi materiallar xatto, zarur xollarda, muzeyga tegishli bulmasligi xam mumkin.
 3. Muzey kurgazmasining ilmiy-kumakchi materiallari. Bular safiga asosan muzey fondlarida saklanayotgan va shu kurgazma mavzusiga daxldor bulgan ilmiy-kumakchi materiallar kiradi. Ular kurgazma mavzusini yoritishda yordam beradigan xaritalar, turli chizmalar, diogrammalar bulishi mumkin.
 4. Matn va fonosharxlar. Muzey kurgazmasida namoyish etilayotgan eksponatlar va kurgazma mavzusini yoritishda, tanishtirishda turli yozma matnlardan va fonosharxlardan foydalanish mumkin. Lekin bu matn va fonosharxlarning yozma va fono manbalardan farki shuki, ular dalil, isbotlovchi manba emas, balki, fakat sharx beruvchi, izoxlovchi kuchga egadir.

SHuningdek, kurgazma materiallariga turli kursatkichlar xam kirishi mumkin. Ularda kurgazma maydonining tuzilishi va yunalishlari kursatiladi.

4. Muzey kurgazmasining ilmiy loyixalarda butun muzey jamoasi va zurur xollarda maxsus chakirilgan yordamchi mutaxassislar ishtirok etadi. Muzey kurgazmasining ilmiy loyixalash uch yunalishda olib boriladi:

1. Fond bulimlarida muzey kurgazmasini ilmiy loyixalash va tayyorlash kuyidgi jarayonda amalga oshadi. Bu yunalishda dastlab muzey predmetlarining kurgazma mavzusiga oidlari tanlab olinadi. Sungra kayta tiklash bulimiga utgazilgan muzey predmeti bu erda obdon tekshirilib, zarur bulsa kayta tiklash tadbirlari olib boriladi. SHundan keyin muzey predmeti bilan ekuskursavod tanishtiriladi va u bilan mashgulotlar utkaziladi. Kurgazma komissiyasi shundan sung muzey predmetini kabul kladi va sunggi nazorat-taftish utkaziladi. YA`ni muzey predmetini kurgazmada kandy sharoitda, kancha muddat turishi mumkinligi belgilanadi.
2. Mavzuni ilmiy urganish va tayyorlash. Dastlab kurgazma mavzusiga oid manba va adabiyotlar urganib chikiladi. Bu ilm fond bulimlarida, kutubxonalar, arxivlarda olib boriladi. YA`ni mavzu tulik urganiladi. SHundan sung mavzuning anik shakli va ilmiy konseptsiya yaratiladi. Navbatdagi ish mavzu tuzilmasini (struktura) va mavzu rejalarini ishlab chikish buladi. Mavzu rejalarini tuzishda katrotekalarni urganish zarur. Katrtotekalar yordamida tuzilgan mavzuviy rejalar asosida muzey predmetlari va yordamchi materiallar tanlanadi, shuningdek ilmiy-kumakchi materiallar tayyorlanadi. Sungra u yukoridagilardan kelib chikib mavzuning kurgazmaviy rejasi tuziladi. Aynan shu kurgazmaviy reja asosida yul kursatkichlar, ma`ruza matnlari va me`moriy-badiiy echim loyixasi tuziladi. SHu reja asosida ekuskursovodlar bilan mashgulot utkazilib, kurgazma mavzusini ilmiy urganish va tayyorlash nixoyasiga etadi.
3. Me`moriy yunalish. Mavzudan, mavzuning ilmiy kontseptsiyasi va kurgazma rejasidan, kartotekalardagi ma`lumotlardan, mavzuviy rejadan kelib chikib kurgazmaning bosh me`moriy-badiiy echimi umumiy tarzda rejalashtiriladi. SHu echim mavzuviy-kurgazmaviy reja asosida mme`moriy-badiiy yochim loyixasi ishlab chikiladi. Sungra aynan shu loyixa asosida montaj ishlari olib boriladi, kurgazmani targib kiluvchi taklifnomalar, afishalar nashr etiladi. Aynan shu uchinchi yunalishda ilmiy xodimlar, musavvirlar, dizaynerlar va me`morlar birgalikda ish olib boradilar.

Tayanch iboralar:

muzey eksponati, kurgazma materiallari, kurgazma tuzilmasi, kurgazma kompleksi, kurgazma tashkil etish uslublari, me`moriy-badiiy echim, vaktinchalik kurgazma, kumakchi materiallar.

Nazorat uchun savollar:

1. Muzey eksponati nima?
2. Kurgazma materiallari deb nimaga aytiladi?
3. Kurgazma tuzilmasi xakida ma`lumot bering?
4. Kurgazma kompleksi nima?
5. Kurgazma tashkil etishnikanday uslublari bor?
6. Kurgazma me`moriy-badiiy echimi deganda nimani tushunasiz?
7. Vaktinchalik kurgazma nima?
8. Muzey kurgazmasi kandy talablar asosida tashkil etiladi?

9. Muzey kurgazmasi materiallari asosan nimalardan iborat buladi?
10. Muzey kurgazmasini ilmiy tashkil etish kanday yunalishlarda olib boriladi?

Manba va adabietlar.

1. Muzeysunoslik. Moskva.1988 yil.
2. Muzeining xarorat-namlik va eruglik tizimi. Moskva.1971 yil.
3. N.Sodikova. Madaniy edgorliklar xazinasini. Toshkent.1981 yil.
4. Instruktsiya po uchetu i xraneniyu muzeno`x tsennostey v muzeyax sistemo`.-Moskva.1977 yil

8-mavzu: Tarbiyaviy ishlar tizimida muzeylarning o`rni

REJA:

1. **Kirish**
2. Muzey pedagogikasi
3. Muzeylarning goyaviy-tarbiyaviy, ta`limiy ishlarning turlari va shakllari
4. Muzeining ommalashuvi. Axborot va reklama
5. Xulosa

Kirish. Ommaviy ishlarning maksadi, vazifalari va xususiyatlari.

Muzeylarning ommaviy-goyaviy, ta`limiy ishi kommunikatsiyasining muhim elementini tashkil qilgan holda, kamolotga etgan, ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga, uni g`oyaviy, ahloqiy, estetik tarbiyalashga, bilimdonligini, axborotlilikini chuqurlashtirishga yunaltilgan.

Muzey Kommunikatsiyasining ekspozitsiya vistavka va boshqa ko`plab shakllaridan foydalangan holda muzeylar aholining turli ijtimoiy, kasbiy, turli yoshdagi kategoriyalariga ta`sir ko`rsatadi.

Ommaviy ish doirasi muzey faoliyatining boshqa yunalishlari bilan yaqindan alokadorlik asosida ko`rib chiqilmog`i lozim.

Muzeylarning goyaviy-tarbiyaviy, ta`limiy ishi, ilmiylik, xayot bilan alokadorlik kabi printsiplarga tayanadi.

Muzeylar milliy istiklol mafkurasini xalkimiz kalbiga va ongiga singdirishda, milliy uzligimizni anglashda, ijtimoiy faollikni urgatishda, kamil insonni tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega.

Tarixiy profildagi Muzeylarning tarbiyaviy potentsialini uziga xos xususiyatlari asosida xalkning kup kirali tarixini aks ettiruvchi bevosita guvohliklar, asl yodgorliklardan foydalanish yotadi.

Predmetlilik printsiipi, nafakat tarixiy bilimlar targibotining uziga xosligini ta`minlaydi, balki yukori darajadagi isbotlilik, ta`sirchanlik va tabiiyki «tarix bilan tarbiyalash» ning faolligini ta`minlaydi. Muzeylar targibotga kuyilayotgan zamonaviy talablarga amal kilib bilimlarni yanada ishonchlirok, imkon kadar kuogazmali va xotirada mustaxkam koladigan etib etkazishga intiladilar.

Muzey pedagogikasi

Zamonaviy jamiyat muzeining goyaviy-tarbiyaviy va ta`limiy

imkoniyatlaridan mumkin kadar samarali foydalanishdan manfaatdordir. Muzey faoliyatining bu yknalishi nazariy va ilmiy-metodik asoslash zaruriyati yangi maxsus ilmiy fan-muzey pedagogikasining vujudga kelishini belgilaydi.

Muzeyning pedagogik ta'sirini mazmuni, metodlari va shakllari, axolining turli kategoriyalarga ta'sirining xususiyatlari, shuningdek, muzeyni madaniy muassasalar tizimidagiurnini belgilash bilan boglik muammolar muzey pedagogikasining predieti xisoblanadi.

SHuning munosabati bilan muzey pedagogikasi tomonidan:

- muzey pedagogik jarayonning konuniyatlari va ulardan amaliyotda foydalanish, pedagogik raxbarlik darajasini ustirish imkoniyatlari urganiladi.

- Muzeylarning muzey auditoriyasining turli ijtimoiy va yosh guruxlarga pedagogik ta'sirining xususiyatlari aniklanadi

- Turli profildagi, tipdagi, turdagi muzeylar goyaviy-tarbiyaviy, ta'limiy faoliyati tajribalari umumlashtiriladi va shu asosda ilmiy metodik kursatmalar ishlab chikiladi va takomillashtiriladi.

- Muzeylarning boshka pedagogik muassasalar bilan xamkorlikdagi ishining yanada samarali shakl va metodlari aniklanadi.

- Muzeylarning pedagogik imkoniyatlarini amalga oshirilishning rivojlanishi prognoz kilinadi.

Muzey pedagogikasi tomonidan xal etiladigan masalalar katoirga ijodiy kobiliyatlarni rivojlantirish, faol xayotiy pozitsiyani ishlab chikish kabi-shaxs shakllanishining turli jarayonlarini faollashtirish xam kiradi.

Muzeyda pedagogik tadbirlarni tashkil etish, ularni boshkarish, yangi shakllarni aniklash va joriy kilish tomoshabinlarni kizikishlarini, muzey axborotini uzlashtirishini urganishga tayanadi

Muzey pedagogikasi yoshlarga aloxida e'tibor beradi. Maktab yoshidagi va maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash istikbollidir.

Ishchilar va kishlok axolini muzeylarga jalb etish bugungi kundagi eng dolzarb muammolardan xisoblanadi.

Muzey pedagoglari va pedagogik tarkibni tayyorlash va malakasini oshirish muzey pedagogikasining asosiy vazifalaridan biridir. Mazkur fanning ilmiy va amaliy yutuklaridan Oliy ukuv yurtlarida muzeyshunoslarni tayyorlashda, muzey xodimlarini malakasini oshirish institutlari va kurslarida, nazariy va amaliy mashgulotlar dasturini ishlab chikish va uikazishda foydalaniladi.

Muzey pedagogikasi tomonidan ishlab chikiladigan maslalar doirasiga goyaviy-tarbiyaviy, ta'limiy faoliyatni tashkil etish va rivojlantirishni tashkil etish va tejalagtirish metodikasi va amaliyoti xam kiradi.

Muzeylarning goyaviy-tarbiyaviy, ta'limiy ishlarning turlari va shakllari

Muzey faoliyatining bu yunalishi pedagogik faoliyatning bir kismi xisoblanadi va uning oldiga doimo yangi talablar kuyiladi, yanada keng imkoniyatlar ochiladi. Uning fazifalari, shakl va metodlari turli-tumandir.

Ekskursiya ishi.

Asosiy tushunchalar: «Ekskursiya», «Ekskursiya metodi», «Ekskursovod».

Ekskursiya deb muzey va muzey tashkarisidagi ob'ektlarni bilish va tarbiyaviy maksadalarda mutaxassis-ekskursovod raxbarligida belgilangan mavzu

va yunalish buyicha jamoaviy tomosha kilishdir. Bu ta'rifga ikki uzaro boglik tushuncha kiradi: ekskursiya muzeyni yoki muzeydan tashkari ob'ektni kurgani kelgan odamlar guruxi va ekskursiya ilmiy pedagogik mehnat turi, u muzey ekspozitsiyasini, vistavka, ob'ektni namoyish kilish tizimini ishlab chikish va amalga oshirishdan iborat buladi.

Muzey pedagoglari tomonidan ishlab chikiladigan ekskursiyalar bir-biridan mavzusining xarakteri, vazifasi, gurux tarkibi, uning istaklari va muzey madaniyatiga oshnoligiga karab farkanadi, lekin bu ekskursiyalarning barchasi bitta umumiy belgiga ega-ular yagona metodik asos-ekskursion metod asosiga kuriladi.

Muzeyga kelgan gurux bilan ekskursovodning bevosita mulokoti ekspozitsion metodning asosiy xususiyati xisoblanadi. Bu mulokot jarayonida, muzey ekspozitsiyas bazasida muzeyning ta'limiy va tarbiyaviy vazifasi amalga oshiriladiyu

Ekskursion metod asosida kurgazmali idrok, muzey ob'ektning jonli ifodasi yotadi. Muzeyda kullaniladigan «karash bu xali kurish degani emas» («Smotret' ne znachit' videt'») degan aforizm bor. Bu aforizm ekspozitsion metodning asosiy vazifasini eslatib turadi. Bu vazifa «kurishga» urganish, ya'ni tomoshabin butan ekspozitsiyani va uning aloxida elementlarini tomosha kila turib uning asosiy xususiyatlarini ajrata olishga, undagi axborotni egallay bilishga urgatishdir.

Ekskursiya ekskursovod va tomoshabinlar guruxining xaamkorlikdagi ishidir. Guruxlarning kaday tarkibda bulishidan kat'iy nazar ekskursovodning vazifasi guruxning xar bir asosini muzey ostonasidan kadam bosib utgandan sung uziga xos dunyoga, uzining unsiz tilida buyuk tarixiy vokealar xakida xikoya kiluvchi tarixiy manbalar va yodgorliklar dunyosiga tushib kolganligiga ishontirish kerak. ekskursovod: bilimlilik; e'tikodlilik; nutk madaniyati; mimika; xulk, tashki kurinish.

Muzey tomonidan utkaziladigan ekskursiyalar turli-tumandir. ekskursiyalar kuyidagilarga karab ajratiladi: utkazish joyi va kursatish ob'ektiga karab, tematikasining xarakteri; maksadli vazifasiga karab; ekskursion guruxlar tarkibiga karab.

Utkazish joyi va kursatish ob'ekti: a) muzey ichida: ekspozitsiya, vistavka, fond saklovi. b) me'morchilik, tarixiy, madaniy yodgorliklar. v) kompleks ekskursiyalar.

Tematikasining xarakteri:

a) Obzor ekskursiyalar muzey xakidagi umumiy tasavvurlar beriladi. b) Ixtisoslik fani mavzusidagi ekskursiyalar ikki xil buladi. 1) bir nechta tarixiy davrlarni kamrab oladi. Masalan: «Ijtimoiy-iktisodiy farmatsiyalarning vujudga kelishi va rivojlanishi». v) ixtisoslashtirlgan – tarixiy pozitsiya materiallaridan boshka fanning u yoki bu masalani yoritish uchun.

Maksadli vazifasi:

a) Ilmiy ma'rifiy ekskursiyalar;
b) Ukuv ekskursiyalari (ukuvchilar; utilgan materialni chukurlashtirish, mustaxkamlash; ekskursiya dars).

Ekskursiya guruxlari tarkibi:

Ekskursiya guruxlari, yoki, ijtimoiy, kasbiy va milliy tarkibi, ma'lumoti, yashash joyi bilan farklanadi. Xar biriga bir xil mavzuga uziga xos yondoshish talab kilinadi.

Ekskursiyaning sifati kup jixatdan uni ilmiy va metodik tayyorlashni tashkil etishga boglik buladi.

Ekskursiyani tayyorlashning asosiy boskichlarini kursatib utamiz.

Birinchi boskich muzeyning yillik rejasidan kelib chikib ekskursiya mavzusini aniklash, uning mazmuni bilan tanishish. Buning uchun adabiyotlarni, asosan ukuv kullanmalarni va mazkur mavzudagi muzey ekspozitsiyasini boskich – ekskursiya rejasini tuzish. Bu boskichda mavjud adabiyo va manbaalar tulik urganiladi, fondlarda maxsus mashgulotlar olib boriladi.

Ekskursiyaning utkazilishi:

a) namoyishkorona ekskursovod «kurishga» yordam beradi. (kursatishni suz bilan kushilishi). b) xikoyali tomoshabin ekspozitsiyaga suz bmlan, ekskursovodning xikoyasi bilan kiziktiriladi. v) evristik (evrika) savol javob shaklida.

g) vazifa berish. d) uyin usuli rolga kirishish. e) ma`ruza illyustratsiya.

Xar bir ekskursiya uch kismdan: kirish suxbati; ekskursiyaning asosiy kismi; yakuniy suxbatdan iborat buladi. Birinchi kism gurux bmlan tanishish va muzeyni tanishtirish uchun juda muximdir.

Boshka turlari.

1. Muzey darslari va yozma ishlar.
2. Tugaraklar va klublar
3. Muzey olimpiadalari va konkurslar.
4. Ma`ruzalar va tematik kechalar.
5. Muzeylar xuzuridagi ilmiy yordamchi kabinatlar uziga xos kichik muzeylar
6. ochik eshiklar kuni (odatda 18 may xalkaro muzeylar kunida).
7. Biror bir soxaviy bayramga bagishlangan tadbirlar.
8. Muzeobus yoki vagondagi muzey.

Mavzuning almashinuvi. Axborot va reklama

Bugun jamiyatimizda yuz berayotgan tub ijtimoiy-iktisodiy uzgarishlar, xalkning malaniy darajasini usib borishi, tarixga, tarixiy yodgorliklarga kizikishni ortib borishi, oxil-okibat muzeylarning ommalashuviga olib kelmokda. SHu bilan birga jamiyatchilikda axborotni boshlangich maktabdan olishga bulgan intilish kuchaymokda. Briok bu ob`ektiv jarayonlar, muzeyni ommaviylashtirishga kushimcha kuch sarflashdan ozod kilmaydi. Muzeyning ilmiy nashrlari uning ommaviylashuviga katta xissa kushadi. Kataloglar fondlar xakida ma'lumot beradi, muzey predmetlarini tushinishga yordam beradi.

Muzeylarning ommaviylashtirishda va reklamasida ommaviy axborot vositalarining urni juda xam katta. Ular uz dasturlarida va saxifalarida muzey ishini yoritishadi, muzey ekspozitsiyasini, ularda saklanayotgan predmet va kolleksiylalarini kursatishadi, ular xakida xikoya kilishadi, reklama ma'lumotlarini berishadi.

Muzey reklamaning turli shakllaridan foydalanadi. Reklamalar butun axoliga karatilgan yoki muzeyga keluvchilarning biron – bir kategoriyasiga karatilgan bulishi mumkin. Afisha muzey reklamasining an'anaviy shakli xisoblanadi. U tasvir va matnning birligida muzeyning bir butun obrazini beruvchi, uning diqqatga sazovor tomonlariga, ekspozitsiya yoki vistavkaga bagishlangan buyokli yoki chizma plakatdir. Afisha diqqatni jalb etish, muzeyga borish istagini xosil kilish kerak. Afishaning mazmuni tez-tez uzgarib turadi, lekin uning ayrim elementlari doimiy bulishi lozim, masalan muzeyning emblemasi.

- 1) esdalik bukletlar; - znachoklar;
- 2) otkritka; - konvert; - marka; kalendarlarda muzey va uning eksponatlarining tasviri.

9-Mavzu: O'zbekiston muzeylari.

REJA:

I. Kirish:

1. SHahar muzeylari.
2. Tuman muzeylari.

II. Sergey Eseninning adabiy muzeyi.

III. Xulosa.

Bir qator jamoatchilik muzeylari shahar, tuman va xatto viloyat xarakteriga ham egadirlar. Bular qatoriga birinchi navbatda Ulug' Vatan urushi ishtirokchilari xotirasiga tashkil qilingan muzeylarni kiritish mumkin.

Masalan: Namangan viloyatidagi shon-shuxrat uyi alohida obru e'tibor qozongan. Uning 11mingdan ortiq eksponatlari orasida Namanganlik jangchilar va dunyoni «Jigar rang» vabodan qutqargan jangchilarning faoliyati haqidagi materiallar bor. Fotosuratlar va maktublar, qarindoshlarning, buyruqlar matnlari va gazeta qirqimlari bularning hammasi zarralardan to'plangan tarixdir. Namangan viloyatida Katta kurgon shahar shon shuxrat uyi Ulug Vatan urushi frontlarida kurbon bulgan 774 jangchining jasoratlari xakida xikoya kiluvchi materia tuplagan eksponantlar orsida kuplab xujjatlar fotosuratlar gazeta varklari mavjud Dushmanning ta'zirini bergan 76 yili pushka va kaxramon shaxarlarning mukaddas tuproklari solingan yashikchalar tomoshabinlar e'tiborini albatta uziga jalb kiladi. eksponantlar yigindisi Turakogondagi 3-maktabning «Bars» izkuvar otryadi juda katta rol' uynaydi. Namangan viloyati Turakogon tumani markazdagi jangovar va mexnat shuxrati uyi 1978 yilda tashkil etilgan. Ulug Vatan urishi yillarida 774 turaqorg'onliklarning Vatan uchun jonlarini kurbon kiladilar. Uy muzeyga kiraverishda motamsaro ona xaykali bor. Unda xaykaltaroshlar Stalinrad uchun bulgan janglarda kaxramonlarga xalok X. Mamadalieva obrazini yaratishgan. Kurgazma materiallarini tuplashda sobik janggi geografiya uktuvchisi YA.

Gaffarov xabarlik qilgan izkuvar ukuvchilarning «Bars» ulkashunoslik otryadi juda katta ishlarni amalga oshirgan. Bolalar shu vaktgacha 50 ga yaqin kaxramon janggilarning nomini va jasoratlarini anikladilar. Toshkent viloyati Talabinsk shaxri jangovar shon-shuxrat muzeyida shaxarliklarning jang maydonlaridagi jasoratlari xakida xikoya kiluvchi 100ga yaqin xujjatlar tuplangan. Muzeylar tizimida tuman muzeylari ham mavjud bulib ular alxida urin egallaydi. Xatarchi D.R.S.U. bazasida Xatarchi tumani muzeyda 600ga yaqin ekspponantlar mavjud bulib unga yiliga 14 ming kishi tashrif buyuradi. 1975 yilida Okdaryo tuman muzeyi ochilgan. Muzey tumanning utmishiva xoziri bilan tanishtiruvchi beshta bulimidan iborat. Muzeyda 1,5 mingga yaqin eksponnt bulib, yiliga 5ming kishini kabul kiladi. Kitob sevarlar jamiyati Toshkent bulimi va Toshkent shaxar Kuybishev tumani madaniyati bulimi karori bilan 1981yil 10 iyulda Toshkentda S. Eseninning adabiy muzeyi ochildi. Uning kurgazma maydoni 100kv metrni tashkil kiladi 1500ta eksponat. Bu erda buyuk rus shoiri.S Eseninning Toshkentda bulgan davridagi faoliyati va ijodi xakidagi materiallarni tuplangan. Muzey ishini Muzey kengashi boshkaradi. Kurgazma asosiga rus va shark she'riyati birdamligi kuyilgan. Bu kurgazmada Sergey Eseninning turli yillarda yaratgan kuyilgan. Ular orasida «Terednitsi» «Rosiya» va «Revolyutsiya xakida» «YAngilash» asarlari bor. eksponantlar orasida plastinkalar, kushiklar tuplash, Esenin ovozinin yozuvlari Xloruma rolining ijrochisi aktyor va kushikchi Vladimir Vo`sotskiyning foto suratini kurishimiz mumkin buladi. Uzbekistonda Esenin 23 kun bulgan. Uzbekistonga safar Esenin ijodida chukur iz koldirgan.

TAYANCH IBORALAR

Ekspонатlar yigindisi, iskuvar otryadi, «Terednitsi»,

S A V O L L A R.

1. Bu mavzuni urganishdan maksad nima?
2. Ommaviy ishlarning maksadi, vazifalari va xususiyatlari xakida gapiring?
3. Muzey komunikatsiyasi deganda nimani tushunasiz?
4. Muzeylarning goyaviy-tarbiyaviy axamiyati xakida nimalarni bilasiz?

ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Obhestvenno`y muzey Uzbekistana T-Fan, 1998 yil
2. Sado`kov N.S.Muzeynoe delo v Uzbekistane.T-Fan 1975 yil.
3. Danielyan V. «Esenin v Tashkente» T. 1985 yil.

